

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Zrození národa. Slovanská etnogeneze v českém
archeologickém myšlení (1860 – 1920)**

Martin Ulč

Plzeň 2015

Obsah

1. Cíle a metoda práce.....	2
2. Předběžná poznámka.....	3
3. Německý romantismus: Johann Gottfried Herder.....	4
4. Slavofilství v německé literatuře.....	7
5. Zrození národa: Dobrovský, Šafařík a Palacký.....	9
6. Vstup árijské imaginace do problematiky slovanské etnogeneze..	15
7. Aplikovaný darwinismus: Schleicher a teorie rodokmenu.....	19
8. Kraniometrie nástrojem etnického určení: T. Pösche a K. Penka..	23
9. První aplikace moderních metod v Čechách: J. Vocel a G. Krek ..	28
10. Lingvistická archeologie: Otto Schrader.....	32
11. Uralsko-altajský původ Slovanů potvrzen: Isaac Taylor.....	34
12. Vrcholná fáze etnografického zkoumání: L. Niederle a J. L. Píč..	35
13. Německá sídelní archeologie.....	43
14. Etnogeneze a identita Slovanů podle Ladislava Horáka.....	53
15. Závěrečné dějství etnického výkladu.....	59

1. Cíle a metoda práce

Cílem mé diplomové práce je studium diskusí nad původem Slovanů v českém a německém archeologickém myšlení mezi lety 1860 – 1920 s nezbytnými přesahy a sledovat, co vypovídá řešení této problematiky o soudobém intelektuálním prostředí. Ve své práci sleduji teoretická a metodická východiska jednotlivých interpretací slovanských počátků a jejich vliv v archeologii, případně i mimo ni. Pro svou práci volím styl, který lze označit jako „dějiny archeologie“ - studuji chronologický vývoj názorů na slovanskou etnogenezi s ohledem na jednotlivé myšlenkové dílny a jejich vzájemné diskuse a ovlivňování, které lze doložit mimo jiné původními odkazy v literatuře. Mou snahou bylo sestavit svou diplomovou práci na základě studia primární literatury, tedy originálních knih z 19. století a první třetiny 20. století (či jejich mladších reedic), které jsou dostupné v knihovně Archeologického ústavu v Praze a v Deutsche Nationalbibliothek ve Frankfurtu n. M. a dále na základě recenzí ze soudobých odborných časopisů. Ve své práci studuji zejména hlavní osobnosti, myšlenkové proudy, otázky a problémy (pseudoproblémy), které archeologii ovlivnily, tedy ty, jimž věnuje literatura na pomezí archeologie, antropologie a historiografie ve vymezeném období nejvíce pozornosti. S drobnými výjimkami zcela pomíjím marginální autory, jejichž dílu už v 19. století nebyla věnována velká pozornost, neboť by má práce dosáhla zcela neúnosných rozměrů. Ze stejného důvodu se nezabývám ani materiálem z oboru srovnávací mytologie, religionistiky, jazykovědy a folkloristiky.¹ Snažím se zejména o analýzu teoretických a metodických

---

1 S ohledem na plánovaný rozsah práce rovněž zcela pomíjím Šemberovy a Kollárovy etymologické teorie, ožívající průběžně ve spisech romanticky naladěných autochtonistů, kteří už v druhé polovině 19. století nebyli mezi českými archeology bráni vážně. Jako zcela chybné byly odsouzeny zejména práce Františka Vítězoslava Sasínka; dílo Františka Pluskala Moravičanského a Karla Sychy označil Lubor Niederle, největší česká archeologická a antropologická autorita konce 19. století, za „historická monstra“ (*Niederle 1893, 737*).

východisek jednotlivých interpretací slovanských počátků, přičemž se do zkoumané problematiky snažím vnést vlastní pohledy a podněty. Největší pozornost ve své práci věnuji syntéze sociálního darwinismu s kranioetrií v kontextu slovanské etnogeneze v archeologickém myšlení na přelomu 19. a 20. století, resp. diskusi nad touto problematikou mezi českou a německou archeologií.

2. Předběžná poznámka

Otázka původu Slovanů byla poprvé položena v učeném světě v době, kdy se jejich ozbrojené houfy ocitly na hranicích Byzantské říše. Z hlediska účelu naší práce se tato otázka stává zajímavou v okamžiku, kdy po svém tisíc let trvajícím vývoji pomalu překračuje rámec biblické antropologie. Do té doby bylo jen obtížně myslitelné hledat klíč k odpovědi mimo Mojžíšovu tabuli národů (Genesis 10). Metoda, která byla v 17. století ještě obohacena o svévolné etymologie, hry se jmény a historické spekulace, vedla přesto k pestré variabilitě odpovědí, jejichž hlavní proud lze shrnout přibližně takto: Slované jsou národem pocházejícím z plemene Jáfetova, s. Noemova a v historických pramenech jsou skryti obvykle pod jménem Skytové, Sarmaté, Getové, Dákové či Thrákové. Představa o slavinitě Skýthů a Sarmatů (tj. skýtská a sarmatská teorie) pochází od řecky píšících byzantských historiků, kteří více či méně vědomě přenesli pojmenování *Scythae* na všechny mladší národy Skytie a Sarmatie, ať už šlo o Slovany, Góty, Franky či turkické národy, přičemž tento názor převzali latinsky píšící historikové a později románsko-bavorská historická škola 13. století. Pod vlivem řecko-byzantské nomenklatury se udržel přinejmenším do poloviny 12. století rovněž v Rusku; revize tohoto názoru v textech nacházíme až od 16. století (*Mareš 1958, 11*).

Tento dějepis byl založen na srovnávání biblického textu s antickými historiemi a mýty, zejména Hérododem, a z hlediska žánru a kompozice

nebyl prakticky ničím jiným než sofistikovanou obdobou trojských legend populárních ve středověku. Když na konci 18. století osvícenský historik *Gelasius Dobner* (1719 - 1790) ve své kritice rozmetal Hájkovu kroniku, odsoudil tradiční genealogie a veřejně odmítl uvěřit mýtu o praotci Čechovi, zdálo se, že horizont vymezený knihou Genesis a středověkými autoritami je definitivně překročen. Otázka přetrvává: *Odkud pocházejí Slované a pod jakými jmény vystupují v nejstarších historických pramenech?*

3. Německý romantismus: Johann Gottfried Herder

Neotřelý podnět ke spekulacím přichází záhy – na konci 18. století, kdy pruský protestantský kazatel Johann Gottfried Herder (1744 – 1803) zpopularizoval ideu *národa* (*Volk*) coby jazykově a duševně stejnorodého společenství (*Volksseele*). Přestože Herder stejně jako jeho krajan a učitel *Immanuel Kant* vystudoval v dobové náladě osvícenství, jeho filosofie dějin zásadním způsobem zatemnila jasné nebe osvícenského universalismu temnou mlhou německé romantiky. Herder sesbíral staré východopruské lidové písně, které přeložil do němčiny a zpřístupnil je tak evropským učencům. Herderův obraz konzervativního východopruského sedláka s prostou nevinností v srdci a nečekanými hlubinami kontemplativní a mystické duše se ihned stal silným konkurentem ideálu ghibellinského rytíře a feudálního středověku, rezonujícím mezi čtenáři Waltera Scotta, a rozpoutal v kruzích evropských učenců sběratelskou a starožitnickou mánii, která byla do té doby čistě rysem svérázných barokních excentriků typu Bohuslava Balbína. V ruském mužikovi či východopruském chalupníkovi byl po Herderově vystoupení náhle objeven rousseauovský ideál městskou civilizací nezkaženého člověka, zemědělského kolektivisty, který uchovává ve svých povídkách, pohádkách a písních starobylou moudrost, a jehož prostřednictvím může dojít dokonce k biologické a duchovní obnově vyčerpané západní civilizace, jak se vážně domnívali někteří intelektuálové ještě ve 30. letech

20. století, např. československý nietzscheán Lev Borský. Lidová kultura je podobně jako archeologická kultura ve skutečnosti fenomén s velmi složitou stratigrafií, nicméně mimořádně silný vztlak folkloristice 19. století dodávala zejména díky působení bratří Grimmů stále sílící víra – později vyvrácená – že lidová kultura je autentickým reliktem pravěkého a přirozeného „pohanského“ náboženství (tato víra v „autentické pohanství“ uchované v zemi živila analogickým způsobem i archeologii).

Herderova antropologie odmítla univerzalistickou sociální mechaniku a zdůraznila osobitost a svéráz každé jednotlivé kultury. Herderovská *Volksseele* – duše lidu – je výrazem hledání „přirozenosti“ a „autentického bytí“. Národy a jejich kultury Herder považuje za svérázné přírodniny, zachází s nimi jako se jsoucný biologického řádu. Jeho následovníci si při opěvování krás lidové kultury dokonce pomáhají celou řadou vegetativních či organických metafor; jako „*kvítka na luzích vlasteneckých vyrostlé, ježto příroda sama odchovala*“ charakterizuje národní píseň Herderův bystrý žák Karel Jaromír Erben (1864, 8). Jedním z predikátů člověka v Herderově antropologii je lidská schopnost, kterou se člověk otevírá světu a odlišuje od zvířete: schopnost přizpůsobovat přírodu svým potřebám utvářením vlastního prostředí, tedy schopnost tvořit kulturu, artefakt, umělou přírodu (*künstliche Natur*).

Je paradoxní, že Herder, jenž sám sice neochvějně věřil v pokrok lidstva, humanistické obrazy a ve svých dílech, zejména pozdních *Černošských idylách* (*Neger-Idyllen*, 1797), vášnivě vystoupil proti nadřazenosti evropské civilizace, v podstatě „*zosnoval základní tkanivo, do něhož němečtí nacionalisté, slovanští buditelé, pangermáni, panslavisté, rasoví theoretikové vyšivali své národní vzorky. Ale i ze socialistů německých a slovanských mluví Herder, když se dovolávali instinktu mas a když odsuzovali všechnu osobní odpovědnost; věta Herderova, že stát stojí na pilnosti občanů a že půda nemá být v*

individuálním vlastnictví nýbrž ve společném užívání lidu, ukazuje, jak už jeho doba dovedla vytušit, jak jednou rousseauismus povede ke komunismu.“ hodnotí Herderův vliv Emanuel Rádl ve svých *Dějínách filosofie* (Rádl 1999, 344) Ve 20. století Herderova terminologie opět ožívá u německých nacionálních socialistů: *„Mýtus o římském náměstku Boha musí být nyní znovu překonán tak jako mýtus o svatém Písmu v protestantismu. V mýtu o duši lidu [Volksseele] a cti spočívá nový spojující a formující středobod. Jemu sloužit je povinností našeho pokolení.“* píše Alfred Rosenberg (1930, 624).

Otázky původu Slovanů, motivované u řeckých kronikářů prostou nutností kontaktu s novým nepřítelem (A odkud vůbec pochází to „prokleté plemeno slovanské“?), nabývají zcela nový rozměr. Intelektuálové 18. století, z jejichž myšlení se během sta let již definitivně vytratila představa pozemského Ráje, bezpečně vědí, že podle nových důkazů není země stará šest tisíc let, a lidské dějiny jsou tedy podstatně delší než předpokládala biblická antropologie ve středověku a v raném novověku. Působením Rousseaua, později Kanta, Herdera, Fichteho a Schellinga nahradila rajskou „zahradu rozkoše“ matka Příroda, která uspokojuje instinkty prvotní – u Rousseaua dosud nespolečenské – lidské bytosti. V učené imaginaci se nyní zjevují *národy* coby neproblematické biologické danosti procházející stejně jako organismy fázemi mládí, mužnosti a stáří. Teorie organicismu², se sice objevují u humanistických a barokních učenců pravidelně od konce 15. století, ale teprve s Herderem získávají

---

2 Antropomorfní modely vesmíru, společnosti či státu coby organismu (varianty: stvoření světa či společnosti z těla primordiální bytosti) nacházíme ve starověku v celém indoevropském prostředí. Jedná se především o archaické výklady světa a společnosti jako harmonického živého organismu a podobenství o člověku coby zmenšené analogii vesmíru. Společně s řadou dalších novoplatónských obrazů se tato učení vrací do Evropy ve středověku podle mého názoru v souvislosti s působením arabských filosofů ovlivněných školou *Ichwán as safá*.

skutečnou popularitu.³ Znovuobjevení organické metafory a skvělá budoucnost, kterou Slovanům – „Řekům budoucnosti“ – Herder předpověděl, burcuje generaci českých, polských, chorvatských a srbských aktivistů studujících na německých univerzitách k tažení s cílem *omladit a obrodit* své staré národy. Na opravdového „otce mladých národů“ vyzdvihly Herdera odstavce v šestnácté knize *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*: „Co započali Frankové dokončili Sasové. V celých provinciích byli Slované vykořeněni či znevolněni a jejich země rozděleny mezi biskupy a aristokraty. Jejich obchod v Baltském moři zničili severní Germáni. Dánové učinili trpký konec slovanské Vinetě. Jejich zbytky v Německu jsou podobné tomu, co učinili Španělé z Peruánců. Není divu, že století útlaku a nejhlubšího ponížení ze strany křesťanských pánů a utlačitelů srazilo charakter tohoto národa do lstivé a kruté zbabělosti.“ Nicméně: „Tak se také tak hluboko upadlé, kdysi svědomité a šťastné národy, konečně jednou probudí ze svého dlouhého, temného spánku, zbaví se otrockých pout, budou své krásné krajiny od jaderského moře ke karpatským horám, od Donu k Muldě užívat jako sobě vlastní a budou smět slavit své staré svátky klidné píle a obchodu!“ (Herder 1792, 37 n.)

4. Slavofilství v německé literatuře

Herderovo vystoupení zvedlo významnou vlnu německého slavofilství, která vrcholí ve 20. letech 20. století, a jejíž nejvýraznější

---

3 V Evropě mimo jiné v Platónově *Státu* (zajímavou obdobu mýtu o vzniku společnosti ve slovanském prostředí představuje staroruská *Golubinaja kniga*), u sofistů i Aristotela. Bajka o žaludku, pomocí které přiměl Menenius Agrippa vystěhovalce k návratu do Říma, byla známa z první knihy Dějin *Tita Livia*. Od poloviny desátého století s opětovným prosazením trojčlenného společenského řádu konkurují biologické poetice „stavební“, ba až „zednářské“ metafory lidské společnosti coby Božího domu (zní dodnes ve výrazech typu „stavba“ společnosti). Zejména od nástupu průmyslové revoluce ve velkém měřítku nastupují podobenství společnosti coby „mechanismu“ či „stroje“, v Německu v 19. století zejména pod vlivem redukcionistické filosofie.

osobností je Arthur Moeller van den Bruck, který německé veřejnosti svým novým překladem z ruštiny zprostředkoval Dostojevského, a jehož kniha *Das Dritte Reich* pojmenovala státní útvar, který vznikl 10 let po jeho smrti. Josef Nadler si ve svých dějinách literatur všímá, že dělící čára mezi východním a západním typem kultury prochází středem Německa, že není náhoda, že mnoho básníků a mystiků pochází právě ze Slezska, Durynska, Čech, Moravy či Východního Pruska: Böhme, Angelus Silesius, Hamann, Fichte, Schleiermacher, rovněž Luther, ve 20. století je to Stehr, Wittig nebo Rilke. (*Nadler 1921*, 42 n.) Zatímco německá klasika – kterou otevírá Novalis, Goethe, Ernst Jünger, Stefan Georg a jejímž posledním výhonkem je Gottfried Benn – je germánská, tj. švábská, franská a dolnosaská a představuje západní typ kultury hledící k Athénám, Spartě, Římu a Norimberku, německá mystika je slovanská: vznáší se v mlze nad Lüneburským vřesovištěm, ve Východním Prusku, Slezsku, obecně v koloniálním Německu a hledí směrem k Berlínu, slezským kopečkům, Konstantinopoli a rovněž k Moskvě. Český historik Jan Peisker – nakloněný západním germanofilním stanoviskům – jednou poznamenal, že západní hranice lidového spartakismu a bolševismu v Německu se nikoliv náhodou překrývá s dávnou hranicí slovanského osídlení (*Peisker 2011*, 87). „*Je starý rozpor mezi mystickým Německem a rozumovým Západem, který se projevil už za Luthera a plně pronikl v 19. století.*“ píše Emanuel Rádl r. 1933 ve své studii o německé revoluci (*2003*, 40). Výstižně charakterizuje ideologii německého slavofilství emigrant Jean Neurohr ve své knize o mytologii nacionálního socialismu vypracované v Londýně r. 1933: Jestliže formy nacionalismu opírající se o *mýtus rasy a krve*, které v archeologickém myšlení zosobňuje Gustaf Kossinna, hledají ideální lidský typ v minulosti, přesněji v nepředstavitelně dávné prehistorii, němečtí a slovanští vyznavači *mýtu o mladých národech* myslí v zeměpisných kategoriích a odmítají vazby se Západem, tj. se starými národy – Angličany, Holanďany a Francouzi, včetně buržoazního hanzovního Německa. Humanistický, racionalistický a individualistický

smýšlející měšťák je postaven do protikladu vůči zemědělskému obyvateli nekonečné roviny vyznávajícímu náboženský kolektivismus a východní křesťanství. Vše, co připomíná dědictví Říma a Středomoří je úpadkové: římské právo, katolictví, kalvinismus, soukromé vlastnictví, kapitalismus i městská kultura. „*Atmosféra římského limitu ničí německou duši,*“ píše Carl Dyrssen, sám nikoliv náhodou východní Prus, ve svém *Die Botschaft des Ostens* (Dyrssen 1933, 5). Moskva, Svatá Rus, Byzanc, dokonce i bolševický Kreml působí na podobně naladěné německé nacionalisty mocně přitažlivou silou, přestože „*každému znalci dějin východní Evropy je zřejmé, že tento obraz východního člověka pochází z arzenálu slavofilství a spočívá na zkreslené a jednostranné představě Ruska. Ohledně skutečného významu ruské revoluce a vnitřního vývoje Sovětského svazu se němečtí nacionalisté všech druhů zmýlili právě tak jako později ve své představě západních Spojenců.*“ (Neurohr 1957, 248)

5. Zrození národa: Dobrovský, Šafařík a Palacký

V první polovině 19. století nastupuje nová generace kabinetních vědců s hlubokým školením v klasické filologii, kteří pracují metodou výkladu, kombinace a kompilace nejstarších historických pramenů doprovázených etymologickými rozbory místních jmen. Jejich úsilím krystalizuje v teoretickém světě řada platonických idejí (*rasa, národ, gramatika, lidová kultura, archeologická kultura...*), jejichž studium postupně roztříští moderní vědu do jednotlivých oborů. Tato studia jsou ve své podstatě pouze vedlejším produktem toho, co první polovina 19. století nazývá „etnografickým zkoumáním“ (*ethnographische Forschung*). Podkladem etnografického zkoumání se stává řada velkých kompilací z klasických pramenů, které mají systematizovat jednotlivé *Stammvölker* či *Völkerstämme*⁴ v „řádu národů“, a obhájit tak zejména jejich postavení v

---

4 Výraz, který v 19. a na poč. 20. století označuje větší etnické celky, dnes bychom řekli jazykové rodiny: Slované, Germáni, Řekové, Thrákové, Sarmaté apod.

současnosti. Historikové, antropologové a etnografové v 19. století tímto způsobem plní důležitou politickou objednávku: zdůvodňují konstituci národních států. Nejvýraznější etnografickou spekulací tohoto druhu v domácím prostředí je proslulý artefakt *Slawische Alterthümer* (1843) zakladatele slavistiky *Pavla Josefa Šafaříka*, jehož německou obdobou z hlediska žánru i struktury je dílo *Die Deutschen und Ihre Nachbarstämme*, jehož autorem byl vynikající německý lingvista *Kaspar Zeuß* (1837).

Zeuß byl průkopník filologie keltských jazyků evropského formátu, který podává vysilující přehled jmen jednotlivých kmenů a národů známých z antických pramenů – Germánů, Keltů, Slovanů a dalších jazykových skupin – a lokalizuje je na rozdíl od nacionalistů počátku 20. století s vysokou mírou nestrannosti. Zeuß byl prvním moderním filologem, který vyložil jména hlavních středoevropských toků z keltských a germánských jazyků, čímž učinil z Germánů 1. století po Kr. „*Zentralvolk Europas*“. Slované tedy podle Zeuße přišli do střední Evropy až s Avary. Zatímco Šafaříkovy názory prošly během následujících padesáti let důkladnou revizí, Zeußovy etymologické spekulace nad místními názvy jsou rozebírány ještě sto let od vydání stěžejního díla. Zeußova etymologie jména Dunaj z keltského základu straší vyznavače dunajské pravlasti Slovanů ještě v 90. letech 19. století a vyrovnávat se s Zeußem, resp. se „*zpupným zeussovským starožitnictvím*“ - jak jej označil docent Skutil krátce po skončení druhé světové války - považovali za nutné čeští autochtonisté ještě ve 40. letech 20. století (např. *Skutil 1946*, 8, 31; *Horák 1940*, 20).

Vznik etnografické kompilace *Slovanských starožitností* podnítil během osobní návštěvy roku 1837 Šafaříkův dobrý přítel František Palacký, jejich první díl vyšel v Lipsku v roce 1843, druhý svazek pak o rok později. Budeme-li se držet českého prostředí, u Pavla Josefa Šafaříka vystupují zejména tři pojmy vymezující oblasti badatelského

zájmu: *Geschichte* – dějiny; historické bádání má ukázat, že Čechové jsou svébytným národem s hlubokou kontinuitou do pravěku. *Sitze* – nejstarší známá sídla vymezující území, na které mají Slované „přirozený nárok“. Smyslem Šafaříkovy snahy v tomto směru bylo zejména dokázat, že Slované patří k indoevropské etnické skupině a k praobyvatelům Evropy, což na německé straně nebylo bezvýhradně přijato a s nástupem kranioetrie coby nástroje etnického určení v 80. letech 19. století opět zpochybněno⁵. *Hausleben und Sitten* – život domácnosti a folklorní obyčeje: jejich výzkum má osvětlit „autentický život“ slovanské zemědělské společnosti. Zatímco první svazek *Starožitností* je věnován Šafaříkovým etymologickým fantaziím, druhý díl shrnuje nejstarší dějepisné zprávy známé z klasických pramenů, činnost to velmi obtížná, nepředstavitelně pracná a záslužná, neboť prvních padesát let existence moderního dějepisu vyneslo z rakouských archivů řadu skutečných pokladů.

Šafařík se k možnosti poznání slovanské prehistorie nejprve staví skepticky: *„Pravěk národa je obyčejně, jako dějiny samotného lidstva, pokryt neosvětlitelnou temnotou. Také národy mají stejně jako jednotlivci období dětství, mládí, mužného a stařeckého věku. Jak v pozdějších chlapeckých a mladistvých letech vyhasíná vědomí dětských vjemů, pozorování a her, a jejich mizející pozůstatky žár fantazie již nedovede oživit, tak upadají během vývoje národů činy otců zakladatelů beze stopy v zapomnění a bez zanechání zprávy svému potomstvu, a marné je tak veškeré úsilí a snažení pozdějších pokolení vyzískat a vymoci z bílého listu pravěku nějaké svědectví.“* (Schaffarik 1828, 5) Nadšení z nově objevených historických pramenů však u něj nakonec převážilo a vyústilo

---

5 Vedle řady bizarních teorií, které ponecháme stranou, prohlásil v 80. letech Slovany na základě kranioetrie za kmen ugrofinského původu Karl Penka (1883), po něm Isaac Taylor (1895), počítáme-li pouze vlivné autory, s nimiž měli potřebu se němečtí a čeští spisovatelé vyrovnávat.

v mocnou literární činnost.

Velkou Šafaříkovou inspirací ke studiu slovanských počátků „veterán slovanské jazykovědy“ a „otec české prehistorie“ Josef Dobrovský. Když Dobrovský píše roku 1790 svou monumentální práci o dějinách českého jazyka *Geschichte der Böhmischen Sprache*, na problém slovanských počátků nevyhnutelně naráží a věnuje otázce nejstarších sídel Slovanů krátkou kapitolu *Älteste Sitze der Slawen*. Dobrovský má za nepodložené spojovat Slovary se starověkými Ilyry, Gety či Sarmaty, jak bylo obvyklé v 17. a 18. století, a přemýšlí o slovanské pravlasti v severní Evropě: „*Dalmat jménem Dolci věří, že [Slované] jsou totožní se starými Ilyry; právě tak Katancsich má Chorvaty za totožné se starými obyvateli Panonie. Pro své domněnky nemají žádné jiné odůvodnění než úsměvný výklad několika starých ilyrských jmen ze slovanštiny. Dubrovnický hrabě Sorgo chce zase odtud odvozovat základní podoby jmen řeckých a latinských bohů. Právě tak neodůvodněné je tvrzení, že by jazyky Getů a Sarmatů, kterým se naučil Ovidius v Tomis, mohly být nářečím slovanštiny. V této době a ještě o několik staletí později žádní Slované v římských provinciích za Dunajem nežili. Do Korutan a Kraňska přišli jako porobenci či spojenci Avarů až po r. 568 poté, co Langobardi odešli do severní Itálie a Panonii přenechali Avarům. Do Dalmacie a Srbska pod císařem Herakliem v první polovině sedmého století. V téže době přišlo sedm plemen (kmenů) do Bulharska. Bulharští vládci jim r. 679 přidělili nové krajiny k osídlení. Krátce, Byzantinci mluví výslovně o vlastní domovině Slovanů, která ležela severně, nedaleko břehů Dunaje. Jak dosvědčuje Jordanes, rozprostírala se od ústí Dunaje až ke Dněstru, odtud před hory Dacie až k pramenům Visly. Ale ani tyto země, které mohli získat teprve s odchodem Gótů ve 4. století, nejsou původními sídly.*“ (Dobrowsky 1818, 6) Dobrovský se domnívá, že „*Slované seděli již v prvním století na Visle.*“ (1818, 8) Toto jméno považuje za nejstarší hydronymum se slovanským základem.

Dobrovský si nakonec pokládá otázku, zda Slované přišli původně s Huny z Asie či zda seděli v severní části Evropy jako sousedé Gótů a Litevců. Na ni nemá jednoznačnou odpověď, ale přiklání se k druhé variantě proto, že „slovanské jazyky obsahují množství gótských slov.“ (1818, 9) Dobrovský byl prvním z českých badatelů, kdo kromě odmítnutí zavedených příbuzenství se Skythy a Sarmaty vytvořil ze Slovanů svébytné severany, což o rok později potvrdil i brněnský historik Johann Friedrich Anton Ritter von Schwabenau v učeném časopise *Hesperus*: „Tito Veneti, Vindové či Slované seděli od nepaměti, již před Kristovým narozením, v evropské Sarmatii a Skýthii na březích Baltského moře. Zde byli díky svému jantaru známi poprvé již Féničanům a poté, co se tento stal důležitým obchodním prostředkem, i Řekům. Od nich získali již své pojmenování Enetové či Venetové, což, jak se zdá, není nic jiného než přenesení původního jména Slované, nebo jak nazývali sami sebe: Slavní.“ (v. Schwabenau 1819, 55)

K dalším nezanedbatelným Šafaříkovým autoritám patřil sekretář při ministerstvu spravedlnosti a nadšený badatel Lorenz Surowiecki, jehož rukopis o slovanské etnogenezi nebyl nikdy publikován (vyjma krátkého badatelského shrnutí *Sledzenie poczatku narodów Słowiańskich*, jež vyšlo ve Varšavě r. 1824 a jež měl Šafařík rovněž k dispozici). Díky Šafaříkovi se z německy psaného díla zachovaly četné pasáže, které Šafařík přetiskl v komentované studii *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*. Surowiecki dospívá ve svých interpretacích klasických kronikářů ke stejným závěrům jako čeští badatelé: Slované pocházejí z pobřeží Baltského moře a patří k „původním“ praobyvatelům Evropy, nikoliv k výbojnému plemeni přišedšímu do Evropy společně s Huny či Avary. „Hranice tehdejších sídel slovanských Vendů lze stanovit následujícím způsobem: Od Visly podél hranic s Estonci přes současný Memel [tj. litevské město Klaipėda], Žmud', Livonsko, Estonsko až k východním břehům Baltského moře; odtud k pramenům Volhy a Dněpru

až k ústí Pripjati. Dále podél této řeky až k jejímu prameni, přes část Polesí a Volyně, přes horní tok Dněstru až dolů ke Karpatům a odtud k Visle.“ (dle Schaffarik 1828, 50). Z této pravlasti se podle Surowieckého měli Slované rozejít na západ, na východ a na jih v 5. - 6. století. Na to, že Slované „záhy obsadili polovinu Evropy“ se zdá Šafaříkovi takto vymezená pravlast příliš malá (1828, 112). (Tato námitka byla ostatně vyslovena v 19. i 20. století ještě mnohokrát, zejména vůči německým pokusům zasadit slovanskou pravlast do bažin Pripjati.)

Šafaříkův kolega František Palacký jako historik nevěnuje etnogenezi Slovanů velkou pozornost. Jeho zájem o „Čechy prwowěké“ začíná s nástupem nejstarších písemných pramenů. Původní sídla u Palackého víceméně kopírují hranice soudobého rozšíření slovanských jazyků: „*Původní zajisté sídla jejich, rozlehlá we dnešním Rusku, Rakausku a Prusku, na severu Tater od Odry a Wisly až k Donu, a na jihu od Tater až k adriatickému moři, byla starým Řekům a Římanům příliš daleká i nepřístupná, aniž poskytovala, coby zwędawost jejich mocněji bylo lákati mohlo.*“ (Palacký 1848, 76) Palacký bez diskuse přejímá Šafaříkovy etymologické domněnky, které hledají pravěké Slovany v Tacitových *Budinech*, *Neurech* a Hérodotových *Skýtech-oráčích*, a záhy přechází již k popisu fyzického vzhledu Slovanů a jejich náboženství v poplatnosti kuhn-schwartzovským a müllerovským naturmytologickým koncepcím.⁶ Hunové podle Palackého věděli o starobylém nepřátelství Němců a Slovanů, kterého využili, aby si oba národy podmanili a v době hunské okupace se Slované rozšířili z původních sídel na západ a na jih. Můžeme považovat za pozoruhodné, že Palacký sám doslovně věří pověsti o praotci Čechovi, kterou datuje do roku 451 n. l., kdy byli poraženi Hunové na Katalaunských polích (Attila umírá o dva roky později). Tehdy podle Palackého přivedl „arciotec Čech“ české plemeno

---

6 „*Náboženství staroslowanské, stejného bywši původu se staroindickým, zakládalo se na zaswěcení sil přírodních zosobněných.*“ (Palacký 1848, 79)

do naší země, kde jeho jméno přešlo na celý lid, a přicházející Čechové si zde podmanili zbytky Bójů a Markomanů. (Připomeňme, že Kosmově obrazu o autochtonismu Slovanů ve smyslu příchodu do panenské a zcela neobydlené země se přestalo věřit už ve 14. století.)

6. Vstup árijské imaginace do problematiky slovanské etnogeneze

V 50. a 60. letech 19. století zásadním způsobem vstupuje do problematiky slovanské etnogeneze *antropologie* chápáná v Blumenbachově smyslu jako věda o lidských rasách. Pojem rasy začíná komplikovat do té doby v praxi čistě jazykově chápanou národní identitu. Tedy nikoliv jazyk, individuum, náboženství či přírodní prostředí je tím, co tvoří národy a jejich kultury, nýbrž *rasa* coby suma dědičných dispozic, které se odrážejí v tělesném typu.

Lze považovat za zajímavý fakt, že výklady Šafaříkových *Slawische Alterthümer* padly na úrodnou půdu v západní Evropě, především ve Francii a v Německu, kde se pro převládající neznalost slovanských jazyků a jejich marginalitu v evropském intelektuálním prostředí staly záhy na dlouhou dobu hlavním, prvních dvacet let téměř jediným zdrojem etnografických informací o východu Evropy. *Slawische Alterthümer* ovlivnily Arthura Gobineaua, vynikajícího francouzského spisovatele se silnou afinitou k německému romantismu a autora proslulé *Eseje o nerovnosti lidských plemen* (1855), který během své diplomatické kariéry vytvořil v západním historickém myšlení podmanivou árijskou imaginaci. Gobineau z Šafaříkových knih načerpal četné názory na etnickou příslušnost, povahu, fyzický vzhled a nejstarší dějiny Slovanů, Skythů a Sarmatů. V šesté knize Gobineauovy *Eseje s názvem Panování arijských národů předgermanských* je slovanská etnogeneze popsána způsobem, který velmi výstižně anticipuje nordicistický proud v německém historickém a archeologickém myšlení druhé poloviny 19. století

(Gobineau 1942)⁷. Keltům a Slovanům ve svém tragickém „románu“⁸ o záhubě lidstva v chaosu rasového míšení určil roli buržoazie, tedy základny moderní evropské společnosti. Slovanů považuje za národ vzniklý v krajích mezi Baltským mořem a Černomořskou pánví ve 4. stol. př. Kr. míšením Árijců s Finy, tedy míšením bílé a žluté rasy. Podobně jako Herder chválí Gobineau slovanské ctnosti: mírumilovnost, obchod, zemědělskou činnost a pracovitost. Úloha Slovanů v dějinách je podřadná a pasivní, zkázonosné a degenerativní míšení se žlutou rasou podlomilo slovanskou inteligenci a oslabilo jejich ducha. Gobineauův Slovan je mírumilovný zemědělec a anarchista, který nedovede vládnout ostatním ani sám sobě, zádumčivec se zálibou ve smyslových požitcích. „*Snem Slovana je žít jako člen co nejmenší obce.*“ (Gobineau 1942, 10) Gobineau se shoduje s Palackým v názoru na mírnou, až letargickou povahu Slovanů a pozoruhodná je také Gobineauova shoda s *Janem Peiskerem*, pozdním reprezentantem německého myšlení v Čechách, jež vystihuje Slovanů coby rodilého demokrata, anarchistu a individualistu: „*Wolnost a rownost všech občanů mezi sebou, co synů téže rodiny, byly hlawní známka starých Slowanůw.*“ píše Palacký (1848, 12) „*U nich stejné swobody, stejných práv a powinností každý občan aučasten býti měl. Wláda jejich byla weskrze demokratická.*“ (Palacký 1848, 80) „*Slovanu se v jádře přičí princip autority.*“ dodává Peisker (2011, 26).

„*Jsouce nerozlučně zasnoubeni půdě, od níž nic je nemohlo odloučit, zaujímali Slované na východě Evropy téže postavení, působící*

---

7 Abychom Němcům nekřivdili, dodejme, že nikde se nesečkala Gobineauova árijská imaginace s takovým odporem jako v humboldtovském Německu (Budil 2001, 543), na druhou stranu protislovanské rasové myšlení bylo na německých univerzitách velmi početně zastoupeno a po smrti Rudolfa Virchowa jej Kossinna se svými žáky dovedli do extrémů, které mezi českými recenzenty budily částečně zděšení, částečně úsměv.

8 Rád bych se odvolal na názor profesora Budila, že Gobineauova *Esej o nerovnosti lidských plemen* není z hlediska žánru vědecké dílo, čteme a vnímáme ji jako fantaskní rytířský román s tragickým vyústěním – v konci dějin lidstva (zejména Budil 2009).

utajeným a němým, ale neodolatelným vlivem. Tvořili (...) stojatou bažinu, v níž se utopily po několika hodinách slavného vítězení mnohé skvělé rasové hodnoty.“ hodnotí Gobineau povahu Slovanů (Gobineau 1942, 9). Metafora o bažině a obraz země charakterizuje pozdější německá stanoviska, která berou tuto symboliku natolik doslovně, že hledají pravlast Slovanů v bažinách Polesí, ve stojatých a zapáchajících vodách, které zformovaly jejich povahu do křivé úskočnosti, melancholické pasivity a duševní nestálosti. „*Slovan je syn a produkt své bařinné kolébky.*“ (Peisker 2011, 89) V poetice a symbolismu, kterým Gobineau popisuje germánské národy, zaznívá řada obrazů *lesku, čistoty, slunce, nebes, zbraní a války*. Poetika věnovaná Slovanům si vypomáhá obrazy *vody, potopení, země, bažiny, půdy* či *míru*. Tato pradávna schematizace *solárního a lunárního principu, uranského a chtonického* (u Nietzscheho *dionýského a apollinského*) se proměnila ve velký historický a antropologický narativ okolo roku 1860 zásluhou temných basilejských romantiků jako byl *Johann Jakob Bachofen*⁹ či Friedrich Nietzsche. Je však známým faktem, že již u Palackého byl podobný koncept dvou ideologických pólů povýšen na způsob, jímž jsou chápány české dějiny jako neustálé střetávání dvou antagonických elementů: germánského a slovanského, tedy válečnické aristokracie a mírumilovné demokracie. „*Hlavní tedy obsah a základní tah celého dějinstva českomorawského jest ustawičné stýkání a potýkání se Slowanství s Římanstwím a Němectwím; a jelikož Římanstwí ne samo sebau, ale téměř weskrze jen prostředkem Němectwa se Čechů dotýkalo, může se také říci, že dějiny české wůbec hlawně we sporu s Němectwem se zakládají, čili na pojímání a zamítání*

---

9 Mezi archeology je méně známa skutečnost, že Bachofen – původním školením právník a klasický filolog, jenž vyčetl z helénizující literatury a antických náhrobků teorii o vzniku matriarchátu a patriarchátu z primordiálního hetérství – byl významný člen německého Archeologického ústavu v Římě (*Archäologisches Institut zu Rom*) a podle mého názoru právě díky této skutečnosti dodnes rezonují masivní vlivy Bachofenovy teorie právě v archeologii více než v kterémkoliv jiném oboru.

spůsobůw a řádůw německých od Čechůw.“ (Palacký 1848, 12) Lze si v této souvislosti povšimnout, že nacionalismus jako jedna z revitalizačních mytologií aktualizuje archaická schémata i ve svém dějepisectví. Palackého dějiny českého národa jsou v podstatě postaveny téměř narativu jako Hérodotovy *Dějiny*.¹⁰ Zatímco Hérodotovy dějiny světa se odehrávají v nekonečné bitvě mezi Evropou a Asií, myšleno Helladou a Malou Asií, Palackého dějiny českého národa představují neustálý boj slovanského živlu s německým. V tomto dějinném boji mezi Východem a Západem Palacký dává Čechům „pontifikální“, téměř sakrální titul „*mostu mezi Němectwem a Slowanstwem, mezi východem a západem w Europě wůbec.*“ (1848, 13) Formulace slovansko-germánského či keltsko-germánského etnického antagonismu byla v 19. století vyslovena vícekrát. Ve Francii, odkud se paprskovitě šířily revoluční nálady po Evropě, trvala aristokracie na sklonku feudálního řádu na svém franském původu a urozené rody se považovaly za potomky Germánů, dílem Franků a Normanů, zatímco třetí stav a buržoazie byly označovány za potomstvo podmaněných Galů.¹¹ Germánská identita byla v poslední třetině 18. a v první polovině 19. století záštitou tradicionalismu, konzervativismu a kontrarevoluce zatímco galská identita a slovanská identita nosnou ideou modernizace, nacionalismu, liberalismu,

---

10 Jak poznamenal Oswald Spengler (2011, 29), dualistické chápání lidských dějin pochází z perských a židovských eschatologických mýtů, k nimž teprve Jáchym z Fiore jako první velký myslitel Hegelova rázu přilepil zastřešující pojem novověku v podobě panství Ducha Svatého, čímž vznikl obraz pohybu či směru dějin.

11 Nacionalismus přelomu 18. a 19. století se od svých potomků z let 1900 – 1920 odlišoval především asimilací osvícenské vize „pokroku“, usilovnou demokratizací a odporem k nadnárodním katolickým monarchiím. „*Mnozí zahraniční pozorovatelé viděli ve střetnutí mezi „Galy“ a „Franky“ skutečnou příčinu a náplň francouzské revoluce.* (Budil 2005, 22) Když „*červencová revoluce 1830 přinesla konečně vládu francouzské („keltské“) buržoasii, Balzakův umírající markýz d'Esgrignon, hrdý a vznešený Frank, právem zvolal roku 1830 na smrtelném loži: Galové zvítězili!*“ (Budil 2005, 22)

demokracie (a v podobě skutečné keltomanie také nosnou ideou bonapartismu). V Palackého a později i Peiskerově líčení, v němž je Slovan vybarven jako přirozený demokrat, rovnostář a individualista stojící v opozici vůči germánskému aristokratu, samozřejmě nelze přehlédnout ohlas revolučních let 1848 – 1849, v nichž vyšlo i Palackého vrcholné dílo *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, které představuje „sociomorfní model“ *par excellence* promítající do slovanské minulosti národnostní boj v rakouské monarchii a politické aspirace třetího stavu.

7. Aplikovaný darwinismus: Schleicher a teorie rodokmenu

Poté, co oxfordský orientalista a filolog Friedrich Max Müller vypustil do západního intelektuálního prostředí v polovině 19. století árijskou rasu – přičemž pojem Árijci si vypůjčil z Hérodotových *Dějin*, základní příručky každého archeologa 19. století – a které Arthur Gobineau záhy přisoudil vůdčí úlohu v kulturních dějinách lidstva, žije árijská rasa až do r. 1945 svým vlastním bohatým životem a postupně uzavírá spojení s darwinismem, který od 60. let 19. století proniká do dalších vědních oborů.¹² Pojem *rasa* je v německé starožitnické literatuře pevně etablován již po roce 1830, odkud o šedesát let později masově proniká prostřednictvím Lubora Niederleho, Jindřicha Matiegky a Jana Hellicha do české archeologie, zatímco motorem *mánie hledání pravlastí národů*, jak se této činnosti vysmíval Oswald Spengler¹³, je politické sjednocování na

---

12 „Sociomorfních“ rysů darwinismu, které byly v poslední době několikrát písemně zpracovány (např. Komárek 2008a; 2008b, 114), si v Německu velmi záhy po publikaci *O původu druhů* všiml již Karl Marx (v dopise Engelsovi r. 1862) a Friedrich Nietzsche (1995, 113), později Emanuel Rádl a Oswald Spengler, který rovněž označil Darwina za malthusovce (Spengler 2011, 50) a darwinismus za aplikaci anglosaských principů národohospodářství v zoologii (2011, 287 n.).

13 „Narazí-li dnes historik na národ, který něco vykonal, je mu do jisté míry dlužen otázku: odkud přišel? Patří k slušnosti národa, aby odněkud přišel a měl nějakou pravlast. Že by tam, kde se nachází, mohl být i doma, je téměř urážlivá domněnka. Stěhování je oblíbený

národnostním základě (Itálie je sjednocena na národnostním principu r. 1870, Německo o rok později), posléze v nově ustanoveném Československu.

Smyslem starožitnictví a archeologie mezi lety 1800 - 1950 bylo vnést vědecký argument do diskuse, která měla bezprostřední vztah k pojetí národností v Rakousku a jeho nástupnických státech a u nás především k postavení sudetských Němců. Jednotlivé starožitnické a archeologické školy jsou po těchto 150 let skutečně „národní“ v pravém slova smyslu. Zásadní otázka stojí na východisku, zda je *stát* tvořen *národem* nebo naopak *národ* tvořen *státem*, zda jsou příroda, instinkt, lidovost, krev a rasa trvalými hodnotami mimo rámec stále se měnících státních hranic, jak tvrdili němečtí pangermanisté vycházející z *filosofie života*, nebo zda se jedná o kultury a státnosti se vzpírající „chtonické mocnosti“, jak je označil český biolog a filosof Emanuel Rádl (2003, 87).¹⁴ Otázku, k níž německé organické myšlení zákonitě vede – i kdyby byly jednotlivé „pravlasti“ nalezeny, kde se v nich potom národy (a kulturní statky) vzaly? – si na německé straně položil r. 1917 až Spengler¹⁵, na československé straně r. 1933 Rádl, jenž Spenglera ne zcela právem považoval za „hitlerovskou autoritu“.¹⁶ Rozpor mezi německým a

---

motiv báji původního lidstva, ale jeho aplikace ve vážném výzkumu se stala téměř mánií.“
(Spengler 2011, 424)

14 Německé stanovisko, které považuje národy za přírodniny biologického řádu a zachází s nimi jako s neproblematickými danostmi, vstoupilo ve známost jako *primordialismus*, zatímco stanovisko italského fašismu a československé státní ideologie („národ je tvořen státem“) jako *konstruktivismus*.

15 „*Národ je svaz mužů, kteří se cítí jako celek. (...) Vyhasne-li tento pocit, přestává národ existovat.*“ (Spengler 2011, 442)

16 „*Nikoli příroda, nýbrž organizační mohutnost lidského ducha tvoří národy.*“ „*Jako nelze organizovat hejno opic ve stát, nelze vytvořit spořádaný stát z lidí, kteří jsou pouhými přírodními úkazy.*“ (Rádl 2003, 39, 44)

československým chápáním národa a státu reflektuje Rádl ve své práci *Válka Čechů s Němci* již r. 1928 (reedice Rádl 1993), v níž zastává vůči „německým mystikům“ smířlivější stanovisko než ve výše citované studii, která vyšla o pět let později. Německá anti-individualistická stanoviska koření již u Herdera (Kulturní statky nejsou plodem tvůrčí autonomie jednotlivce, ale výrazem „duše lidu.“) a Hegela (Člověk naplní smysl svého života jen podrobí-li se Státu.) Ještě Lubor Niederle v 90. letech 19. století s odkazem na Darwinovu teorii předpokládal, že národy vznikly přírodním dějstvím díky své izolaci jako biologické druhy (Niederle 1896, 13). Německo bylo vhodnou půdou pro široké aplikace darwinismu v „humanitních oborech“ již proto, že německá věda pod vlivem *Naturphilosophie* a *Lebensphilosophie* „humanitní obory“ chápe coby přírodní vědy a kulturní fenomény coby animální organismy.¹⁷ Oběma typům věd se také nezřídka věnovali titíž lidé, přičemž, jak poznamenal profesor Komárek, při práci v terénu se „*záznamy písní a herbářové položky nezřídka ocitaly v témž batohu.*“ (Komárek 2008b, 271). K úplnému splynutí a masovému prosazení sociálního darwinismu společně s rasovými teoriemi však došlo díky přežívání humboldtovské tradice a vytrvalé snaze Rudolfa Virchowa, jenž považoval darwinismus za liberalistický výstřelek¹⁸, v Německu až po roce 1910.¹⁹

---

17 Paralelně s tímto, pod vlivem redukcionismu, také coby mechanismy např. u mladogramatiků jako Hermann Paul či vídeňských difusionistů jako Moriz Hoernes. Je však typické pro Německo 19. století, že materialistický redukcionismus pronikl do společenských věd opět z biologie.

18 Lze souhlasit s Marcem Stellou, jenž píše: „*Nekorunovaný král vědy v Německu, anatom, histolog a státní rada Rudolf Virchow (1821 – 1902) považoval darwinismus za liberalistický výstřelek několika potřeštěných mladíků. Avšak osvětová činnost např. Ernsta Haeckela, autora řady populárních knih, určených pro nejširší čtenářskou obec představovala silnou protiváhu těmto snahám zabránit revolučním směrům myšlení v šíření.*“ (Stella 2007, 92)

19 „*Navzdory běžným předsudkům, podle kterých bylo Německo zaslíbenou zemí moderního rasismu, ve srovnání se situací ve Francii, Velké Británii a ve Spojených státech amerických německé antropologické myšlení v období 1860 až 1890 přijetí rasové teorie poměrně*

Velmi brzy, již v 50. letech, tedy ještě před publikací Darwinova stěžejního díla, se darwinovská poetika uplatňuje v jazykovědě prostřednictvím pražského profesora Augusta Schleichera, který s Darwinem sdílí biologickou metaforu vývoje v podobě teorie rodokmenového stromu (*Stammbaumtheorie*). Schleicher je původním školením biolog a jazyky chápe explicitně jako živé organismy (k jejich popisu zavádí i biologickou taxonomii)²⁰. Max Müller Schleichera záhy upozornil na problematiku zařazení slovanských jazyků a řečtiny: nelze rozhodnout, zda větev slovanských jazyků vychází z germánského či iránského kmene a zda řečtina vychází z latiny či ze sanskrtu. K představě o dávné slovansko-litevsko-germánské jednotě, která ze Slovanů učinila nordické Evropany, se vedle Schleichera přiklonily veličiny německé jazykovědy a starožitnictví jako Friedrich Bopp (zakladatel srovnávací gramatiky), Karl Zeuß a Jacob Grimm, nicméně otázka zůstala otevřená.

O dvacet let později opravil teorii rodokmenu Schleicherův prominentní žák Johannes Schmidt, který r. 1872 v tenkém, šedesátistránkovém sešitu představil model vln (*Wellentheorie*): hláskové změny vycházejí z center, odkud se šíří jako vlna, jejíž síla klesá se vzdáleností od centra. Schmidt ukázal, že slovanské jazyky vykazují rovnoměrnou afinitu k oběma kmenům (iránskému i germánskému) a diferenciaci Slovanů nelze jednoznačně vystihnout obrazem větvičího se rodokmenu, kterou sdíleli badatelé Šafaříkova typu, kteří se snažili dokázat, že Slované tvoří „výhonek“ či „větev“ indoevropského kulturního stromu rovnocenný s ostatními (*Schmidt 1872*). „Český národ jest ratolestí

úspěšně vzdorovalo.“ (*Budil 2011, 543*)

20 „Jazyky jsou přírodní organismy. (...) Věda o jazyce je proto přírodní vědou, její metoda je obecně tatáž jako v ostatních přírodních vědách.“ píše Schleicher ve svém otevřeném dopise Ernstu Haeckelovi, čelnímu vyznavači darwinismu v Německu (*Schleicher 1873, 7*).

mohutného kmene slovanského, větev, co částka stromu, s tímto organicky spojená, nemůže jinak než v souvislosti s kmenem a kořenem svým pojata býti a proskoumána.“ píše r. 1868 český archeolog Jan Vocel (*Wocel 1868, 215*). Schmidtova představa vzniku původního jazyka Árijců či Indogermánů sama nápadně připomíná princip přírodního výběru a přežití nejschopnějších: na počátku existovalo dialektní kontinuum, přičemž jeden z okrajových árijských dialektů z neznámých důvodů kdysi převládl a posléze vytlačil nebo pozměnil řadou diferenciačních vln všechny střední varianty tak, jako např. attická větev řečtiny ostatní, již „vyhynulé“ řecké dialekty. Müllerovský a schleicherovský model předpokládající postupné členění árijských jazyků během migrace z východu byl opuštěn, Schmidtův model pak po navzdory vážné kritice několik desetiletí v jistých obměnách přežíval u německých mladogramatiků jako August Leskien či Hermann Paul.

8. Kraniometrie nástrojem etnického určení:

Theodor Pösche a Karl Penka

Prvním z německých badatelů, který se vymezil vůči stanoviskům srovnávací jazykovědy na základě rasové teorie byl německý antropolog a demokratický revolucionář Theodor Pösche, naturalizovaný Američan, který emigroval do USA krátce po r. 1848. Pösche přistoupil k otázce diferenciace jazyků a geneze evropských národů rovněž v duchu nordicistického rasového myšlení a Gobineauova árijského mýtu, který v Německu propagoval filolog Ludwig Geiger. Antropologie a archeologie by měla suplovat a opravit výsledky jazykovědy, které tvrdí, že existoval prvotní indogermánský jazyk, přestože neexistuje žádná indogermánská rasa, neboť indogermánskými jazyky hovoří řada etnik, které jsou rasově nepřibuzné. Pösche se v tomto bodě odvolává na „velkého historika Šafaříka“ a cituje jeho *Slovanské starožitnosti*: „*Ani Blumenbachovo ani Cuvierovo dělení [lidských ras] nevyhovuje. Ten, kdo je seznámen s*

dějiny a eurasijskými jazyky, sezná, že dělení kavkazských kmenů, kde stojí vedle sebe na stejném stupni příbuzenství Indové, Židé, Maďaři, Turci, Slované, Litevci, Finové a Samojedi, odporuje všem historickým a jazykovědným poznatkům se zřetelem na příbuzenství eurasijských národů. Na jedné straně tzv. Semité, tj. Arabové a Židé, na druhé straně Finové a Turci jsou tak mocně odlišní od Indoevropanů, že je nemožné pokládat je za kmeny téže rasy v jednom příbuzenském okruhu.“ (Schaffarik dle Pösche 1878, 5) Existuje pouze jedna rasa, která představuje z hlediska jazyka i fyzického typu skutečné Árijce, což je podle Pöscheho germánská rasa: vysocí, modroocí lidé se světlou kůží, vousy a dolichokranní lebkou. Pösche ztotožnil tuto rasu s „alemanskými řadovými hroby“ (*allemanische Reihengräber*) z jižního Německa a tvrdil, že tato rasa má v Německu kontinuitu do neolitu. Árijská rasa pak původně pochází z bažin mezi Pripjati a Dněprem, kde převažuje výskyt světlých vlasů, depigmentace a albinismu (Pösche 1878, 68). V této bažině původně žili Árijci v nákolních domech a tuto dovednost si uchovali i po migraci na západ, jak dosvědčují nálezy ze švýcarských jezer. Vzhledem k archaickému charakteru litevštiny pokládal Pösche Litevce za nejčistější potomky prvotních Árijců. K pravlasti a životním způsobům prvotních Slovanů se Pösche vyslovil v souladu a Dobrovským a Šafaříkem, zatímco k jejich etnogenezi přistupuje gobinisticky: jsou blízcí příbuzní Estonců (jež pokládá za Árijce) a povstali míšením s Mongoly. Slovan je u Pöscheho věrným obrazem prvotního Árijce, obyvatel bažin žijící v patriarchálním uspořádání, zabývající se zemědělstvím a pasterectvím (1878, 126 n.).

Záhadné příčiny vzniku Schmidtových diferenciačních vln se pokusil v návaznosti na Pöscheho vysvětlit německý lingvista a rodák z Mohelnice u Šumperka profesor Karl Penka. Důvodem variability árijských jazyků je rasové míšení: prapříčinou hláskových posunů v dialektním kontinuu bylo křížení expandující árijské rasy s původním drávidským a uralsko-

altajským obyvatelstvem, impulzy pro hláskové posuny vzešly z masy ujařmeného domorodého brachykranního obyvatelstva.

Penka, jenž jako ředitel jednoho z vídeňských chlapeckých gymnázií napsal na přelomu 19. a 20. století několik polemických knih o vývoji indoevropské gramatiky a pravlasti Árijců, řeší otázku slovanské etnogeneze v árijském kontextu ve svých *Origines Ariacae* vydané s věnováním Herderovi ve Vídni a v Těšíně r. 1883 s podtitulem *Linguistisch-ethnologische Untersuchungen zur ältesten Geschichte der arischen Völker und Sprache* (Lingvisticko-etnologické bádání o nejstarších dějinách árijských národů a jazyků). Jeho metoda – etymologické fantazie, spekulace o hláskových posunech převzaté z teorie mladogramatické školy a kranioetrie. Penka stanovil za pravlast Árijců bájnou Hyperboreu, zemi na Dálném severu zasahující sever Skandinávie. Árijskou rasu bez diskuse ztotožnil s nordickou rasou – vysokými plavými dolichocefály – proto, že pravěké lebky nalezené ve Švédsku jsou výrazně dolichocefální, tedy nejméně smíšené s „turánskou“ – tmavou brachykranní rasou (*Penka 1883, 70*). „Para-archeologie“ Karla Penky rezonují s myšlenkovým proudem, který aktualizuje archaické myšlení v moderní vědě, a který nazývám polární či atlantickou teorií - esoterická idea etnogeneze národů na Dálném severu či na bájných kontinentech, kterou v 19. a v první polovině 20. století²¹ vyznává řada marginálních, mnohdy však politicky a kulturně vlivných badatelů. Důkazy o arktickém původu Indoevropanů byly hledány v mytologii Římanů, Řeků, Germánů, Indů a Peršanů, na otázky etnogeneze Slovanů ji aplikoval pouze vídeňský kunsthistorik Josef Strzygowski (*1929, 67 n.*) Jedná se o původně starověké představy o vzniku vlastního národa spojené s bájnými kontinenty (bez ohledu na to, zda byly chápány doslovně, symbolicky či jinak), které byly sice po dlouhou dobu zastíněny žánrem biblických

---

²¹ Její pozdní ohlas zaznívá v archeologii německého evangelického faráře *Jürgena Spanutha* ještě v druhé polovině 20. století.

genealogií a trójských legend, ale již v 17. století se znovu objevují jako sekularizovaná verze mýtů o pozemském ráji, o němž sice Starý zákon uvádí, že se nacházel *ad orientem*, ale nebylo to mezi učenici a církevními otci nikdy všeobecně přijímáno (detailně zejména *Delumeau 2003*, 46 n.). Hledání ztracené pravlasti a obrazy zlatého věku se pravidelně objevují společně s poptávkou po zpřítomnění prvopočátků a obnovení Státu. Nauka o zlatém věku se stává oficiální římskou ideologií v době císařství a obrazy bájně země na Západě či na Východě (ostrov svatého Brendana, království kněze Jana a d.) opět krystalizují v imaginaci německého středověku. Nalezení skutečného Slunečního státu na Dálném západě v 16. století – totalitní říše Inků v Peru – snad bylo podkladem Campanellových politických představ a ideologie „solárního absolutismu“ v Evropě. (*Budil 2001*, 273) Mimořádný vliv na popularizaci této představy v západním myšlení měl švédský polyhistor Olaf Rudbeck díky své práci z r. 1675 *Atlant eller Manheim*, kterou přibližně o jedno století později okomentoval a významně doplnil francouzský astronom Jean Sylvain Bailly (*Bailly 1781; 1805*). Podle Rudbecka se Atlantida nacházela ve Švédsku, kde se usadil po světové potopě Noemův syn Jáfet, a odtud pak pochází veškerá moudrost Egypta, Asie a Evropy. Otázka či představa „bájně ztracené pravlasti“, kterou přivedla znovu na svět syntéza orientální renesance společně s nacionalismem let 1880 – 1890 získala vztlak s nástupem revitalizačních a konzervativně-revolučních hnutí. Její oživení v druhé polovině 19. století je spjato zejména s působením zakladatele religionistiky Friedricha Maxe Müllera, jenž byl v své době považován za mimořádného génia, a jehož žáci William Fairfied Warren (*Warren 1885*) a Bál Gangádhar Tilak (*Tilak 1893, 1903*) se stali autory vlivných prací o arktické kolébce lidstva, které na přelomu 19. a 20. století díky zprostředkovatelské činnosti německého biologa Ernsta Krauseho (*Krause 1893, 1905*) zasáhly i německé romantiky a esoteriky. Po r. 1945 se většina německých autorů poplatných tomuto mýtu, jako např. Herman Wirth, Heinrich Pudor, Karl Georg Zschaetzsch, Edmund Kiß, Albert

Hermann či Siegfried Kadner, ocitla na indexu: v Seznamech vyřazené literatury (*Liste der auszusondernden Literatur*).

Karl Penka považuje Slovany a Balty za tmavé brachycefální národy ugrofinského původu obývající starověkou Skýtii, které se odlišují od nesmíšených Árijců (tj. Germánů) fyzickým typem a charakterovými vlastnostmi. (*Penka 1883*, 124) Od Árijců převzali Slované a Baltové pouze jazyk, zatímco svým fyzickým vzhledem se Slované liší od všech ostatních árijských národů a jsou v zásadě nejbližší příbuzní Ugrofinům, s nimiž sdílí svůj uralsko-altajský původ (*1883*, 125). Penkovy etymologie dokládají původ etnonyma *Čech* z perského *šaka, kterým první Árijci, později Peršané označovali tmavé turánské kočovníky, například Skýty, a které přešlo i na Slovany (*1883*, 138). Penkovy etymologické fantazie nacházejí toto slovo v původním významu *temný*, *černý* na základě řeckého *Kakós*, lat. *Cacus* (lidožravý obr známý z Héraklova cyklu), což ukazuje nejen na tmavou fyzickou komplexi Slovanů, ale i na jejich špatný a černý charakter. A samozřejmě „*co platí pro Slovany, platí také pro staré Prusy, Litevce a Lotyšce.*“ (*Penka 1883*, 139) Penka vyzdvihuje Šafaříkovu domněnku, že Hérodotovi Skýtové-oráči jsou starověcí Slované obdělávající pontské stepi pod jhem turánských Skýtů, přičemž Skýty považuje za národ turánské rasy a mongolského původu. Od těchto černomořských Slovanů se pak árijští Germáni naučili zemědělství. Dokladem je údajná výpůjčka slova *pluh* (něm. *Pflug*) v germánských jazycích ze slovanštiny (*Penka 1883*, 135). Lze si povšimnout, že přesný opak tvrdí vyznavači bažinné pravlasti Slovanů (např. *Peisker 2011*, 40 n.), kde nebylo možno provozovat zemědělství a orat, tudíž slovo *pluh* do slovanských jazyků přešlo z germánských a slovo *socha* ze skýtských. Jazykovým dokladem neárijského původu Slovanů (a rovněž Indů) je v Penkových etymologiích satemizace původně árijské souhlásky *k* „parazitickou hláskou“ *j*, která árijské „ka“ proměnila v „kja“, posléze v „sa“, „ša“ a „ža“ (*Penka 1883*, 153). Fickova vážná domněnka, že v prvotní

indogermánštině existovaly dva druhy hlásky *k*, přičemž jedna měla tendence „satemizovat“ zatímco druhá zůstala nezměněna, zůstala v Penkově lingvistické archeologii oslyšena.

9. První aplikace moderních metod v Čechách:

Jan Vocol a Georg Krok

Prvním českým badatelem, který uplatnil lingvistickou paleontologii – později teoreticky silně problematizovanou²² – na otázky slovanského pravěku, a který řešil otázky etnického určení na základě nových metod (Thomsenovy chronologie podle materiálu a kranimetrie) byl profesor Jan Erazim Vocol (*Jan Erasmus Wotzel*), jenž nové metody prosazuje ve dvou pracích: *O vzdělanosti slovanského národu v prvotních sídlech jeho* (1864) a *Pravěk země české* (1868). Vocol neskrýval z lingvistické paleontologie nevídané nadšení: „*Jazyk slovanský jest samočistým, téměř nevyvažitelným zdrojem, z něhož vědomosti o poměrech života a vývoji vzdělanosti pradávnych předků našich vážiti můžeme, jakých jinak nižádným způsobem nabýti nelze.*“ (Vocol 1868, 243) Evropští prehistorici znali Vocolovy názory z ruského a zkráceného německého překladu, který vyšel pod názvem *Die Bedeutung der Stein- und Bronzealtertümer für die Urgeschichte der Slaven* v Praze o rok později, a dále díky zprostředkovatelské činnosti Georga Krika z rakouského Grazu, který disponoval obdivuhodnými znalostmi všech slovanských jazyků a Vocolova stanoviska rozebral ve svých skriptech.

Vocol zavádí v českém prostředí metody kranimetrie, které vytvořil stockholmský lékař Anders Retzius, a které byly záhy použity k řešení

---

²² R. 1913 zpochybnil metody lingvistické paleontologie rekonstruuující „kulturní úroveň“ národu podle vzájemných shod v jejich slovní zásobě germanista *Sigmund Feist* (Feist 1913), o pět let později *Oswald Spengler* (Spengler 2011, 426 – 442).

otázek etnického určení pravěkých koster.²³ Retzius stanovil cefalický index, podle něhož rozdělil lebky na dlouhé a krátké, přičemž dlouhé lebky (dolichocefalie) připsal Germánům a Keltům, krátkolebé (brychocefalické) národy jsou Uhři, Turci, Litevci, Slované, Albánci, Etruskové a Baskové. Řekové pak patřili z části k oběma typům. Vocel nepochybuje o tom, že typ lebky (dlouhý – krátký) je rozhodujícím důkazem etnického určení kostry, tj. germanokeltického či slovanského, ale stýská si, že vzhledem k žárovému ritu a popelnicových pohřbů jsou narozdíl od „etnografického zkoumání“ (čímž je myšlena šafaříkovská či zeušovská kabinetní metoda kombinace a výkladu starověkých textů) kraniologické metody k ničemu (Vocel 1868, 65).

Vocel se zabývá otázkou etnického určení nositelů doby bronzové, která podle autora významně souvisí s etnogenezí Slovanů. Vysokou autoritou je pro něj anglický germanista John Mitchell Kembel, vydavatel sborníku *Horae ferales or studies in the archaeology of the northern nations* (1863), který považuje archeologické nálezy doby bronzové na pravém břehu Labe za slovanské, neboť Tacitus nemohl znát přesně etnickou situaci ve vzdálené oblasti Germanie a nevěděl, že Svévové, které považoval za Germány, jsou ve skutečnosti již značně smíšené s pravěkými Slované. Germáni ve skutečnosti podle Kembela nevyráběli kovy, neboť klasičtí spisovatelé jejich úroveň líčí v nejtemnějších barvách. Vocel nepřijímá Kembelova stanoviska bezvýhradně, rozhodně se však staví proti výkladům starší generace německých starožitníků, zejména Jacoba Grimma a Friedricha Lische, kteří v nositelích doby bronzové vidí Germány, přičemž ptačí figury na pravěkých bronzích interpretují v duchu germánské mytologie jako ptáky, kteří táhnou Wotanův vůz. Tyto památky jsou však podle Vocela bezpochyby italské provenience (1868, 50). Pravěcí uživatelé kamenných nástrojů byli podle Vocela Finové, kteří se

---

²³ Novými metodami kraniometrie se v Čechách jako první zabýval *Jan Evangelista Purkyně*, ale teprve r. 1858 řešil kraniometrii etnické otázky českého pravěku anatom *Eduard Grégr*.

ještě v Tacitově líčení nacházeli na nejnižším stupni materiálního vývoje (neznali kov), a kteří byli od přicházejících Indoevropanů: Němců, Keltů a Slovanů dílem vyhlazeni a dílem vytlačeni na sever (Wocel 1868, 13).

Vocel udává, že „*Předkové Slovanův usadili se za pradávne doby mezi Donem a Vislou, kdež se prodlením časů národní ráz a jazyk jejich vyvinul a takměř uhlatil.*“ (1868, 246) Teprve poté se vydali na jih a na západ a obsadili svá dnešní území. „*Slované v době bronzové nesídlili jako autochtonní obyvatelé na severu Německa, na Labi, Vltavě, Sále, Sprévě a jižně od Dunaje, ale přišli do těchto oblastí až několik století po Kristu.*“ (Wocel 1869, 39) Důkazem je několik všeslovanských termínů, např. *železo*, které Slované nemohli v době bronzové znát. Názvy pro tyto věci musely vzniknout v době, kdy ještě jednotní Slované žili na relativně úzkém území mezi Vislou a Dněprem. Ale vzhledem k tomu, že Vocelovi nebyly známé žádné bronzové nálezy z tohoto území, dospívá k názoru, že slovanský národ nikdy nezažil dobou bronzovou, nýbrž přešel pod vlivem černomořských Řeků rovnou ke zpracování železa v době, kdy u národů v Karpatské kotlině stále ještě převažoval bronz (Wocel 1869, 245 n.).

Po Vocelovi druhým badatelem, jenž zkoumal kulturní a materiální úroveň prvních Slovanů metodou „lingvistické archeologie“ či „lingvistické paleontologie“ byl profesor slovanské filologie na univerzitě v Grazu Georg Krek ve své *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* (1874). O primitivní slovanské společnosti má velmi vysoké mínění, které nezměnil ani ve druhém, značně rozšířeném a přepracovaném vydání r 1887. Krek, jenž považuje Slovany za „článek árijského kmene“ a mírumilovné pastevce stojící na kulturní úrovni vyšší než dosáhli Germáni, se odklání od obrazu Árijců sestupujících z Pamiru a vysokých planin střední Asie, převažujícím do roku 1870, a stanovuje za jejich pravlast Evropu. „*Z toho důvodu by také Slované v nejlepším smyslu slova byli*

autochtonní lid, aboriginci této části světa.“ (Krek 1887, 7) Krek přistupuje na stanoviska německých nordicsticky orientovaných starožitníků a antropologů jako Ludwig Lindenschmit, Karl Penka, Ludwig Wilser a Theodor Pösche, kteří ztotožňují Árijce s nordickým fyzickým typem, tj. dolichokranním typem hlavy se světlou komplexí, a kladou jeho původ do oblastí, kde je tento typ v populaci převažující – do Německa a Skandinávie. Vzhledem k tomu, že prusko-francouzská válka zuřila r. 1870 i v antropologii a jazykovědě, Francouzi – Louis De Mortillet, Honoré Chavée a Charles-Eugène Ujfalvy – naopak prosazovali názor o brachykranním typu u prvotních Árijců, který je na rozdíl od dolichokranních Germánů energický, intelektuálně nadřazený a má cit pro umění.

Krek zpochybňuje Vocelovu představu o chybějící bronzové fázi u prvních Slovanů s tím, že pro danou oblast máme příliš málo archeologických pramenů k tomu, abychom mohli postulovat podobné závěry (Krek 1887, 103). Navíc, podle Kreka nebyl přechod z doby kamenné do železné přes dobu bronzovou tak schematicky jednoduchý, jak Vocel předpokládá, přičemž uvádí, že v daném místě slovanské pravlasti se nachází množství hrobů s kamennými, bronzovými i železnými předměty zároveň a v některých odlehlých částech Ruska panuje doba kamenná dodnes. *„Tripartita prehistorického období na dobu kamennou, bronzovou a železnou, která je skutečně nápadná a kterou někteří badatelé s oblibou přebírají, zde zůstává zcela mimo hru. (...) Toto časové dělení je pro řešení otázky slovanské pravlasti naprosto nepoužitelné.“* (1887, 104). Krek si všímá, že jednotlivé Thomsenovy doby existují často vedle sebe a žádné přesně stanovené hranice neexistují a pokud ano, tak jen velmi zřídka. Celou záležitost doby bronzové u jednotlivých národů navíc komplikuje otázka importů.

Ke kraniologii má podobně rezervovaný postoj: *„Právě tak můžeme*

odporoučet všechny hypotézy, které se zabývají kraniologickými nálezy v kurganech, neboť ani ty se nedobraly všehovšudy žádné jistoty. Někdo podle určitého množství dolichocefálních lebek, vyskytujících se hojně úplně všude, okamžitě připisuje Germánům (doby kamenné) východní Pobaltí, Volyň, Litvu a Podolí a Bůh ví, co ještě. (...) Pár tuctů hlav, o jejichž chronologii není schopen říci nic určitého, a vedle nichž se navíc nachází množství brachycefálních typů, považuje za závazné pro miliony. Ze svém zápalu zapomněl prokázat, zda Slované patřili od počátku k brachycefálnímu typu. I v této otázce panuje mezi učenici nesvornost.“
(Krek 1887, 106)

Krek odmítá Schmidtovu teorii diferenciačních vln a přidržuje se modelu rodokmenu. Slované se oddělili od pranároda nezprostředkovaně přes archaickou litevskoslovanskou větev (Krek 1887, 66 n.) a žili původně na území mezi Baltským mořem, Vislou, Pripjati, Donem a Dněprem (1887, 97).

10. Lingvistická archeologie: Otto Schrader

V archeologické diskusi o etnogenezi Slovanů v závěru 19. století v kontextu metody lingvistické paleontologie má zásadní slovo německý filolog Otto Schrader, jehož stěžejní dílo *Sprachvergleichung und Urgeschichte* (1883), které vyšlo v několika vydáních, naposledy r. 1907 a v překladu do několika jazyků, bylo v českém prostředí velmi dobře známo a čteno. Schrader byl u nás proslulý svou teorií o indogermánském neolitu Evropy, založenou na metodě „lingvistické paleontologie“, a také díky kritice, v níž napadal kossinnovskou sídelní archeologii.

Schrader připomíná Schuchardtovy studie o kreolských jazycích a vnáší do otázky původu indogermánské rasy a jazyka teoretickou možnost, že indogermánština byla od samého počátku ovlivněna ne-

indogermánskými elementy, stejně jako indogermánská rasa nemusela nezbytně být v počátečním stadiu uniformního fyzického typu (Schrader 1890, 114). Schrader s odvoláním na Rudolfa Virchowa zpochybňuje „nezralé“ antropology, kteří v čele s Penkou hovoří o homogenním indogermánském fyzickém typu, jehož nejčistším zástupcem mají být Germáni. Připouští, že vzhledem k naší neznalosti historie evropské indogermánské skupiny před r. 1000 př. Kr. mohly být absorbovány četné ne-indogermánské prvky již v době stavby pyramid a mezi Germány byly přítomny od počátku brachykranní i dolichokranní populační proudy; tedy otázky původního fyzického typu a jazyka nelze rozhodnout na základě kraniologie (1890, 115). *„Je obecně známo, že Slované se objevují v historii v prvním století naší éry pod jménem Veneti. (...) a jejich sídla v této době lze načrtnout se snesitelnou určitostí. Na jedné straně nemohli být v kontaktu se severními břehy Černého moře, neboť toto území bylo osídleno perskými Sarmaty či Sauromaty. Na druhé straně na západě nemohli překročit Karpaty ani Vislu, neboť co se týká zmíněné řeky, Tacitus ji osadil germánskými kmeny. (...) Pokud je to pravda, lze Slovany hledat ve stepi severně od Černého moře a východně od Visly.“* (Schrader 1890, 427) Schrader se odvolává na Šafaříkovu etymologii jména Hérodotových Neurů a Budinů, která vzhledem k tomu, že nepřekáží německým nacionalistům, prochází prakticky bez diskuse a beze změny celým 19. stoletím, a ztotožňuje je s nejstaršími Slovany, kteří měli sedět poblíž pramenů Dněstru. Schrader v otázce pravlasti dospívá ke stejnému závěru jako Karl Müllenhof: *„Nejstarším a skutečným domovem Slovanů se ukazuje být oblast středního a horního Dněpru, západně až po Karpaty a horní tok Visly, východně směrem k Finům až k horní části volžské pánve a Západnímu Bugu.“* (Schrader 1890, 428)

Schraderovy teorie, které spatřují původ árijské (ve smyslu jednotné, nerozvětvené indoevropské) kultury v alpském neolitu převzali a zprostředkovali z významných archeologů Lubor Niederle (Niederle 1893,

218) a Josef Ladislav Červinka (*Červinka 1897, 101*). Červinkovi tuto skutečnost vyčetl anonymní recenzent na stránkách *Památek archeologických* (podle stylu a užití terminologie patrně sám J. L. Píč): „Rozšíření skrčených hrobů nabývá každým rokem novými nálezy vždy větších rozměrů v Evropě tak, že na mne činí dojem, že pokolení skrčených koster je původním autochtoním obyvatelstvem Evropy. Vývod Schraderův, že Areté do Evropy přišli na stupni vzdělanosti jezerních staveb alpských čili v stadiu neolithu nedá se udržeti.“ (*Anonym 1897, 669*)

11. Uralsko-altajský původ Slovanů potvrzen: Isaac Taylor

Roku 1890 byla v Británii publikována práce anglikánského pastora Isaaca Taylora *The Origin of the Aryans*. Nositel slavného jména, jehož dílo bylo známo i v našem archeologickém prostředí²⁴, představil marginální teorii kelticko-finského původu Árijců přicházejících do Evropy v podobě mohylových kultur z Ruska. Svou práci uvádí slovy: „Ve svém svazku (...) volně vycházím z prací čtyř učenců, kteří se zabývali tématem této knihy, často bez zvláštního upozornění: Cuno, Pösche, Penka a Schrader. Jsem vděčný obzvláště Schraderově obdivuhodnému dílu, jenž je téměř nevyčerpatelnou pokladnicí faktů a argumentů, předkládaných v kritickém a nestranném duchu. (...) Z antropologů jsem se opíral zejména o Virchowa, největšího z Němců, a Brocu, největšího z Francouzů.“ (*Taylor 1895, x*) Taylor vyzdvihuje Penkovu teorii o rasových příčinách hláskových posunů, ale převrací ji naruby: Jak může němčina, která ztratila své prvotní inflexe a v níž degradovala prvotní fonologie, být mateřským předchůdcem litevštiny? - ptá se Taylor. Jak mohli brachycefální Keltové a Umbrové, nemluvě o Řecích, Arménech a Indo-Iráncích převzít jazyk dolichocefálních Němců, národa, který byl v době neolitu velmi nepočetný a nekultivovaný? Nelze si představit že by Němci

---

²⁴ Proti Taylorovým názorům vystupuje např. Lubor Niederle (1896, 6, 48).

mohli arizovat všechny tyto mnohem početnější a civilizovanější národy (Taylor 1895, 232).²⁵

Taylor vypočítává řadu podobností mezi „árijskými a finskými jazyky“ a dospívá k závěru, že árijské jazyky byly odvozeny z uralsko-altajských přes neznámou obecnější formu. Druhým dokladem je rasová příbuznost, neboť Árijci patřili stejně jako Finové k brachykranní rase. Kelto-slovanská rasa, která je zastoupena v neolitu na švýcarských nákolních osadách a v Británii (britské „round barrows“ obsahující brachykranní lebky v protikladu k „long barrows“ obsahující dolichokranní lebky), představuje původní typ Árijců, kteří se v pravěku oddělili od Finů (1890, 295).

12. Vrcholná fáze etnografického zkoumání: Lubor Niederle a Josef L. Píč

Léta 1890 – 1910 jsou těžištěm literární činnosti mladší generace starožitníků, které je možno považovat za první archeology v moderním slova smyslu. Nejvýraznější osobnosti této generace jsou doktor Lubor Niederle, kabinetní pozitivista blízky Masarykově Atheneu, a romanticky orientovaný empirik, profesor Josef Ladislav Píč, hlavní představitelé

---

25 „Virchow, Broca i Calori souhlasí s tím, že brachycefální neboli turánská lebka je vyšší formou než dolichocefální. Všechny nejdegenerovanější existující rasy, tj. Austrálci, Tasmánci, Papuánci, Veddové, Negři a Hotentoti, rovněž některé lesní kmeny současné Indie, jsou typicky dolichocefální, zatímco Číňané, Japonci a obyvatelé střední Evropy jsou brachycefální. Skutečnost, že Akkadáné, kteří patřili k turánské rase před 7000 lety dosáhli vysokého stupně kultury, z něhož byla odvozena civilizace Semitů, ukazuje, že je velmi pravděpodobné, že jazyk a kultura Evropy byly vytvořeny brachycefální rasou.“ (Taylor 1895, 241) Za kuriozitu této rasové teorie lze považovat Taylorův postřeh, že rasové hranice v Evropě se nepřekrývají s jazyky, jak tvrdil Pösche a Penka, nýbrž s náboženstvími: Dolichokranní národy německé rasy vyznávají rozumovost, mystiku, tj. protestantství a šíitský islám, zatímco brachykranní národy kelto-slovanské rasy, jež mají sklon k submisivitě a mírumilovnosti, vyznávají autoritářské katolictví. (Taylor 1895, 246).

„univerzitní“ a „muzejní školy“, které rozděluje vzájemné nepřátelství, o jehož jednotlivostech (jakým byl např. spor o pravost Zelenohorského a Královédvorského rukopisu, spor o Píčovu chronologii pravěku podle pohřebního ritu apod.) zde nemáme prostor se rozepisovat, a které byly již mnohokrát písemně zpracovány (například *Sklenář 1976*, 317). Hlavním rysem jejich metody je odklon od Vocolovy nedůvěryhodné lingvistické paleontologie, velký důraz na vykopávky a opětovné zaměření na kranimetrii coby nástroj etnického určení nově vykopaných koster, kterou Vocol o dvacet let dříve vzhledem k nedostatku kosterního materiálu pominul. Píč, který okolo r. 1897 pocítoval z kranimetrie zklamání, ji r. 1899 pod vlivem Jana Hellicha opět přijal a vyslovil se téměř v Kossinnově duchu: „*V době praehistorické, kde nezachovaly se nám stopy jazyka, můžeme určovat národní příslušnost hrobů praehistorických ze tří momentů: typu lebečného, obřadu pohřebního a kultury.*“ (*Píč 1899*, 624) Z hlediska své metody a otázek, které si obě školy kladou, stojí k sobě vzájemně blíže, než by si byly ochotné připustit. Kranimetrii, která mizí z české archeologie a antropologie až se smrtí Vojtěcha Fettera r. 1971, se Niederle vyučil společně s Alešem Hrdličkou na *École d'Anthropologie* u věhlasného anatoma Léonce Manouvriera. Druhou Niederlovou antropologickou autoritou byl Jindřich Matiegka, autor sešitu *Crania Bohemica* (1891)²⁶ – první systematické kranimetrické statistiky českého materiálu, s nímž Niederle a Buchtela pravidelně konzultovali své závěry. Niederle na sebe významně upozornil ve své práci z r. 1892 *Die neuentdeckten Gräber von Podbaba und der erste künstlich deformierte prähistorische Schädel aus Böhmen* (Nově odkryté hroby z Podbavy a první uměle deformovaná prehistorická lebka z Čech). Jednou z kardinálních otázek, které si Niederle a Píč kladli, byl problém fyzického typu prvních Slovanů: zda první Slované patřili k dolichokrannímu či brachykrannímu typu, případně k jaké patřili rase. Odpověď na tuto otázku

---

26 Matiegkovy *Crania Bohemica* vyšly stejně jako Niederlovy *Die neuentdecketen Gräber* jako příloha sborníku *Mitteilungen der anthropologischen Gessellschaft in Wien*, jíž byly oba členy.

by zároveň vyřešila etnické zařazení koster vykopaných v Podbabě a přispěla k řešení problematiky autochtonismu Slovanů ve střední Evropě.²⁷ „Kdo byli ti dolichocefálové z hrobů řadového typu? Byli to snad Markomani, přičemž slovanský typ reprezentuje brachykranie a mesokranie lebky z Levého Hradce? Nebo to byli již Slované, kteří se zdají být jinde také původně dolichokranní?“ (Niederle 1892, 7) Niederle se přiklání k názoru, že Slované, stejně jako Germáni a Keltové byli původně dolichokranní lidé se světlými vlasy a modrýma očima, u nichž se brachykranie a tmavá komplexe prosadila teprve míšením s původními obyvateli. „Pro přijetí názoru o germánském osídlení Čech zevrubně hovoří také historický důkazní materiál. (...) Badatelé sice považují Markomany za německý kmen, tvrdí ale, že nebyl v Čechách usedlý. Někteří v něm vidí ale opět slovanský kmen (Markomané = Moravané). Já sám, jelikož jsem se ranými dějinami nikdy speciálně nezabýval, mohu pouze odkázat na názory našich autorit v této oblasti – naši vynikající zesnulí Šafařík a Palacký, a žijící čeští historikové Tomek, Goll, Kalousek a další. Ti trvají na tom, že v Čechách je nutné uznat dlouho trvajícím markomanské osídlení. Na tomto jistě ne nedůležitém základě jsem přesvědčen, že v nově objevených hrobech v Podbabě lze spatřovat zbytek markomanského lidu za předpokladu, že merovejský styl objektů skutečně náleží germánské kultuře.“ (Niederle 1892, 9) Ve své popularizující syntetické práci z r. 1893 *Lidstvo v době předhistorické*, v níž předložil české veřejnosti Darwinovy teorie o původu člověka, píše: „O velké části evropských dolichocefálů mladší doby kamenné lze za to míti,

---

27 Niederle považoval mrtvé z pohřebiště v Podbabě za Markomany, což mu Píč v recenzi na tuto knihu hrubě vyčítal: „Prohlásil pak [Niederle] příslušníky pohřebiště Podbabského za Markomany, ač vědět měl, že hroby ty patří do VI. věku, kdežto o Markomanech poslední zmínka se děje r. 451. Rovněž měl vědět, že němečtí archeologové hroby Dobřichovské a podobné Markomanům přičítají a že právě o hroby Dobřichovské s německými archeology ještě pojednatí musíme. V témž článku mluví o deformované lebce Podbabské, ale zdá se, že autor opravdu deformovanou lebku v ruce neměl, jinak by toho nevinného blbečka byl nechal na pokoji.“ (Píč 1897, 475)

že náležela již arijské skupině indoevropské,“ neboť „Schrader ukázal, že evropská kultura mladší doby kamenné kryje se velmi dobře s kulturou, jejíž obraz si můžeme utvořit na základě pojmů a slov, jež jsou zde společná jazykům indoevropským. Lze tedy právem soudit, že aspoň část obyvatelstva doby neolithické v Evropě byla již arijská, indoevropská, že budoucí, totiž ve zvláštní národ ještě neustavení Germané, Slované seděli již tehdy v části střední a východní Evropy, a že tedy můžeme mít část hrobů z těchto končin již za nejstarší hroby slovanské, nebo lépe řečeno protoslovanské.“ (Niederle 1893, 218)

Niederlovy názory na české straně zároveň uzavírají stoletý spor německých a českých starožitníků o etnickém zařazení kultur popelnicových polí. O její důležitosti nebylo pochyb: *„Pro Čechy jest rozluštění příslušnosti polí popelnicových kardinální otázkou.“* (Niederle 1893, 494) Kořeny tohoto problému, jehož průzkum by si pro svůj rozměr vyžádal samostatnou studii, sahají k prvním učeným spekulacím o nálezech pravěkých popelnic v závěru 18. století. Dobrovský poprvé usuzoval na slavinitu žárových hrobů z Hořína a Želimi na základě místních jmen, jež vyložil ze slovanského základu. Později ale své stanovisko revidoval: Jestliže nelze připsat určitý typ pohřebního ritu určitému národu, nelze usuzovat na etnicitu ani stáří těchto popelnic (Dobrovský dle Sklenář 1974, 75). Německá starožitnická literatura 19. století má převažující měrou lužická popelnicová pole za germánská – hlavním argumentem je pasáž z Tacitovy Germanie o pohřbívání žehem u starých Germánů – zatímco čeští starožitníci jako Kalina z Jaethensteinu a Josef Bienenberk připisují ojedinělé nálezy popelnic Slovanům. Téměř jedinou výjimkou mezi Němci byl meklenburský antikvář Friedrich Lisch, jenž označil popelnicová pole v Meklenbursku za „Wendenfriedhöfe“ (Lisch 1837). Na německé straně tuto otázku rozhodl otázku ve prospěch Germánů r. 1842 Theodor Schelz v sešitě *Waren germanische oder slavische Völker Urbewohner der beiden Lausitzen?* Tento spis, který znal

ještě Lubor Niederle (1893, 492), však nezanechal v našem prostředí větší odezvu. Anonymní recenzent v *Časopise českého museum* jej označil za „oklepávání prázdné slámy“ přičemž „gádra věci ani nedotknuto“ (Anonym 1842, 468). Na slovanské straně mezitím nebylo pochyb o tom, že kultury popelnicových polí mezi Labem a Západním Bugem jsou projevem praslovanské populace. V Polsku tento názor prosazovala vůdčí osobnost polské archeologie, Kossinnův žák Józef Kostrzewski ještě v 60. letech 20. století (Kostrzewski 1961). Kostrzewski se poprvé opatrně přiklonil ke slovanské etnicitě lužických popelnicových polí r. 1914, dva roky poté, co popelnicové a mohylové kultury doby bronzové Kossinna připsal Ilyrům (Kostrzewski 1914, 157). Kostrzewského názory na etnicitu lužických polí sklidily v Čechách kladný ohlas. „Dobrý přehled archeologie v krajině velkopolské bude uvítán radostně od všech slovanských archeologů.“ (Anonym 1914, 137). Kostrzewski se proslavil zejména odkryvem lužického hradiště v Biskupinu, které po svém pompézním návratu na poznaňskou univerzitu, se vší vážností označil za „praslovanský hrad“ (Kostrzewski 1949, 82). Kontinuita lužických pohřebišť do doby železné nahrávala polským autochtonistům, kteří věřili na slovanskou přítomnost ve střední Evropě i v době železné, k čemuž se v našem prostředí odvážil rovněž známý speleolog Jindřich Wanke, jenž přičítal Slovanům na základě toponymické hříčky s Býčí skálou halštatskou kulturu (Wanke 1885, 9). Až do 70. let 19. století však byly mezi „popelnicová pole“ obvykle omylem zahrnovány i raně středověké žárové hroby. Zlom nastal teprve v 70. letech, kdy od pravěkých popelnic oddělil středověký „Burgwalltypus“ Rudolf Virchow, který upozornil na typologické odlišnosti pravěkých, ručně lepených popelnic a hradištních popelnic vyráběných pomocí kruhu, přičemž slovanský je podle Virchowa pouze mladší hradištní typ (Virchow 1872). Virchowovu typologii a její etnické zařazení v české archeologii převzal Lubor Niederle (1893, 495), jenž se ovšem opatrně kloní k názoru, že lužická popelnicová pole patřila Slovanům a představují první slovanskou

migraci do střední Evropy, zatímco „hradištní typ“ představuje druhou vlnu slovanského osídlení. Později však sám z tohoto radikálního stanoviska ustoupil. Niederlovy zralé názory na etnicitu lužické kultury byly pocit'ovány za natolik důležité, že je editor Jan Eisner zařadil do posmrtného vydání *Rukověti slovanských starožitností*, kde Niederle připouští, že „nelze skutečně sledovati slovanskou kulturu od doby historické až do dávné minulosti, kdy se tvořil slovanský národ. Před. V. stoletím je zmatek archeologů úplný a všechny jejich snahy dokázati slovanský charakter popelnicových polí lužických a slezských ve východním Německu a vyvodit z toho důsledky vedly dosud jen k nezdaru. Slavinitu popelnicových polí se nepodařilo dokázati.“ (1953, 25) Avšak „budou-li popelnicová pole prokázána jako slovanská, posune se stará hranice od konce II. tisíciletí až k Labi a Sále.“ (1953, 31) Niederle položil pravlast Slovanů do Zakarpatí doby kamenné (1893, 494), později přímo do Pripet'ské pánve (1953, 35).²⁸ Velmi ostrý spor nad problematikou prvotního slovanského typu a etnicity lužických popelnicových polí vedl s Niederlem Josef L. Píč, jenž si slovanské

---

28 Vedle Niederla pravlast Slovanů do Pripjati položil rovněž Jan Peisker, „jehož jméno se v posledních desetiletích z české historiografie úplně vytratilo,“ - takto hodnotí Peiskerův význam Dagmar a Josef Blümlovi v reedici Peiskerových prací *O sobě a o našich předcích* (Peisker 2011, 131). Peisker, který se společně se svým přítelem Josefem Pekařem pokusili vyvrátit Palackého idealizaci Slovanů, píše: „Když strašní Avari na útěku z Asie překročili Don, připojili k sobě četné starobulharské hordy a hned na to, r. 562, objevili se náhle za Labem v Durynsku, kde ve druhé výpravě zvítězili nad králem Franků. Tím byli Germáni mezi Odrou a Labem vyplašeni a dílem vyvražděni. Po šesti létech připadly Avarům i Uhry s Panonií. Celé toto ohromné prostranství osadili Avari lidem z národů slovanských a baltských, které shledali v područí skandinávských vikingů (...)“ (Peisker 2011, 62) Teorie o nedostatku státu u Slovanů důsledkem odvěké poroby ze strany Germánů a Turkotatarů a poetika, s níž Peisker líčí první Slovanů a jenž se do jisté míry přibližuje Müllenhoffovi a ladí s Gobineauem (viz. kap. 4, 6), nebyla v našem prostředí prakticky nikdy všeobecně přijata. „V jeho teoriích bylo vždy něco zajímavého a dobrého. Jenže Peisker chyboval v tom, že ve významu svých bádání zacházel příliš daleko. Jemu nestačilo konstatování nových fakt a s tím přirozeně spojených důsledků, Peisker šel dál, mnohem dále k vývodům, které sice byly plny velké fantasie, ale za to slabých základů, nebo vůbec bez nich.“ píše Lubor Niederle v nekrologu v časopise *Slavia* r. 1933 (Niederle dle Peisker 2011, 149).

počátky představoval podle Rukopisů a choval sympatie k autochtonistickým teoriím – Píč lužickou (lužicko-slezskou) kulturu opakovaně prohlašoval za etnicky slovanskou (např. *Píč 1899*, 663; *1907*, 275). Lze mu ovšem přičíst k dobru, že Niederlově kranioetrickým výpočtům, na jejichž základě Niederle opakovaně stanovil slovanskou pravlast na východě Evropy, Píč úspěšně vzdoroval.

Niederle se ve své kranioetrické statistické studii *O původu Slovanů* uchýlil k následujícímu závěru: „*Neváhám proto, na základě stávajících dat poskytnutých všemi súčasťnými naukami prohlásiti, že Slované a Baltové spolu s Germany a pravděpodobně i s jinými větvemi árijského kmene jako linguisticky tak i anthropologicky tvořili původně skupinu příbuznou, jež ve svém rázu spojovala asi ony znaky, které jsme našli společné u jednotlivých větví, tedy poměrnou dolichocefalii s vyvinutou během doby (tedy ne primární) světlou komplexí.*“ (Niederle 1896, 101) „*Rád bych věděl, podle jaké matematiky se tu dá vypočítat shodnost nebo dokonce totožnost!*“ rozčiluje se J. L. Píč ve své recenzi Niederlových prací. „*Praemissa o totožném tvaru a typu lebek germanských a slovanských nezakládá se na pravdě a následkem toho padá i celá na špatném základě postavená dedukce.*“ (Píč 1897a, 474) neboť „*Kraniologie v poslední době utrpěla mnoho na reputaci a mluví o ni potupně i ti, kdo byli jejími sloupy, právě že míry dosavadní nevedly k žádoucím výsledkům, rovněž že dosud nenalezena metoda nová.*“ (Píč 1897a, 474) „*Kraniologie dnes silně kolísá: Podívejte se na toho historika – my medikové jsme kraniologii nechali padnout pod stůl, a on z ní chce něco vytlouci... Tak dobíral si mne Dr. Lissauer ve společnosti anthropologů ve Špýru v době právě anthropologického sjezdu.*“ (Píč 1897b, 667)

Nicméně i navzdory Píčově protestům vůči kranioetrii se podařilo o dva roky později na stránkách *Památek archeologických* publikovat

rozsáhlou kranio-metrickou analýzu polemizující s Píčovým autochtonismem i Niederlovou „matematikou“. Autor Jan Hellich v ní uvádí: *„Z geografického rozšíření po Evropě lebek typu praslovanského nemohu v mysli své spřáteliti se s kolébkou slovanskou v Evropě východní, jak ji u nás Niederle zastává, jelikož jest těžce domyslitelno, jak by mohl vyjít z těch míst lid co možno typu dlouholebého bez brachykephalie. Naše dosavadní zkušenosti nesvědčí ani pro autochtonství Slovanů v Evropě ani pro jakýsi střední typ kranio-logický, z nichž by se jednak lebky slovanské, jednak lebky germanské vyvinouti mohly. A totéž platí i pro kolébkou slovanskou v Podunají. Rozšíření geografické typu praslovanského již ve velmi starých dobách po Evropě mluví spíše pro onu perhoreskovanou theorii, již u nás již Šafařík naznačoval, Šembera z filologických důvodů hájil a nyní Ketrzynski z místopisných jmen slovanského původu se dovolává. Sám jsem se v Lublani přesvědčil, že lebky z kolových staveb lublaňských vynořené v úplně zevní podobě hodí se na náš praslovanský typ, čemuž i jejich tři dimenzialní hlavní indexy již nasvědčovaly. Rozeznávám tedy dvojí pohyby Slovanů, jedny v době asi neolithické již co příchod Slovanů do Evropy (asi z východu?) a druhé v podobě t. zv. všeobecného stěhování se národů asi v počátcích středověku. V prvním období se jedná o dlouholebé Slovanstvo, v druhém však jednak dlouholebé, jednak již do brachykephalie zkrácené.“ (Hellich 1899, 619) J. L. Píč si neodpustil k Hellichově studii dopsat dodatek, v němž se pokusil doplnit kranio-metrii „metodou praehistorické archeologie“ (myšleno typologií) a uzavřít: *„Slované v arejské invazi do Evropy zastoupeni jsou lužicko-slezským typem a jeho dalším vývojem. Jako pokolení terramar vystupují pouze žárovými hroby a druží se více ke skupině řecko-italsko-hallstatské než ke skupinám (mohylovým) s kulturou bronzovou.“ (Píč 1899, 633)**

Roku 1910 Jindřich Matiegka v syntetické práci „univerzitní školy“ *Rukověť české archeologie* vystavěl určitý kompromis mezi L. Niederlem

a J. Hellichem, od něhož převzal představu o „praslovanském typu lebky“: „Slované vystupují na jeviště dějepisné jako národové značně smíšení a v tom se rovnají jiným kmenům oné doby. Jejich původní typ však byl vyznačen dlouhou lebkou, světlou barvou vlasů i očí a vysokým vzrůstem. Píť zastává sice názor, že Slované byli původně brachycefalní a temné komplexe, a může se v tom ohledu odvolávat na mínění vynikajících antropologů francouzských – ovšem starší školy – jakož i na množící se brachycefalii a nynější stav. (...) Jak Niederle dokázal, mají v staroslovanských hrobech nejen u nás, nýbrž i v jiných zemích slovanských, dlouhé lebky značné převahy a také se zachovaly podlouhlé tvary místy mezi slovanským obyvatelstvem.“ (Buchtela – Niederle – Matiegka 1910, 103)

13. Německá sídelní archeologie

Obohacení etnologického či prehistorického výzkumu v 19. století o systematický rozbor nového typu pramenů vedlo postupně k vymezení archeologie v současném slova smyslu. Zatímco archeolog 19. století je všestranný filolog s širokými znalostmi klasické historie, pro něhož je znalost řečtiny a latiny samozřejmostí a archeologické vykopávky představují pouze novou svéráznou metodu, kterou dovozuje své etymologické, etnografické a historické spekulace, archeolog 20. století povýšil svou metodu na svébytnou a samostatnou „vědu rýče“ (*Spatenwissenschaft*), o níž doufá, že jejím prostřednictvím dosáhne ve svém poznání minulosti do předhistorických dob. Motorem tohoto prehistorického výzkumu od přelomu 18. a 19. století byly dvě otázky: stáří nálezů, tj. otázka chronologie, a otázka jejich etnického výkladu (*ethnische Deutung*). Pro řešení první otázky vypracoval švédský profesor Oscar Montelius metody (typologie), které si dodnes podržely zásadní význam. K řešení otázky etnického výkladu zavedl profesor Gustaf Kossina metody tzv. *sídelní archeologie* (*Siedlungsarchäologie*). Takto

charakterizuje archeologii 19. století Kossinnův žák Hans Jürgen Eggers ve své známé kritice Kossinnovy metody r. 1959 (*Eggers 1959, 199*). Osobně se však domnívám, že Kossinnův význam a vliv je značně přeceňován, a že Kossinna patřil ve výsledku k řadě bezvýznamných kabinetních badatelů, kteří se vzhledem ke své intelektuální nedisciplinovanosti proslavili spíše než vědeckým úsilím svým politickým aktivismem v rámci *völkische Bewegung*, díky kterému jejich knihy ve 20. letech 20. století zaplavily německá knihkpectví. Kossinnův vliv podepřený profesorským titulem²⁹ byl nakonec omezen na okruh žáků (Hahne, Jankuhn, Reinerth, Schulz, Wilke aj.), jež ke svému mistrovi chovali téměř zbožnou úctu, zatímco veličiny uměnovědné školy, jazykovědy a antropologie jako Otto Schrader, Moriz Hörnes, Sigmund Feist, Rudolf Virchow či Karl Hermann Jacob-Friesen nemohli Kossinnovi přijít na jméno.

Kossinna ve svých přednáškách a skriptech opakovaně připomíná jméno svého učitele, profesora Karla Müllenhoffa a svého přítele Oscara Montelia, kteří jej k vytvoření „archeologie osídlení“ inspirovali. Karl Müllenhoff patřil k německým starožitníkům, kteří ještě v 70. letech 19. století postavili své dílo na metodě první generace svých předchůdců: Kaspara Zeuße a Pavla Šafaříka. Müllenhoffova *Deutsche Altertumskunde* (Německé starožitnictví), práce sepsaná mezi lety 1870 – 1871, je postavena na etnologickém výkladu již známých pramenů, zabíhající až do obskurních podrobností. Müllenhoffovi Slované (Veneti) jsou vylíčení ve značně temných barvách: Zlomyslný, škaredý, loupeživý lid žijící v sousedství Sarmatů patří k zemědělcům, kteří nepoužívají vozy ani koně, žijí v domech, do boje chodí pěšky jen lehce oděni se štítem a oštěpem. Život i charakter Slovanů zahrnuje vnitřní rozpolcenost, na jedné straně jsou Slované suroví a zvířecky žraví, na druhé straně se u nich projevuje i vegetariánská střídmost a zdrženlivost. Na jedné straně jsou Slované

---

29 Titul mimořádného profesora německé archeologie byl Kossinnovi udělen v Berlíně r. 1902.

přízpusobiví a poslušní, na druhé straně i vzpurní a anarchicky nevázaní (*Müllenhoff 1883, 34 n.*). Slované rovněž neznali pevnou, s vlastním národem svázanou královskou moc, neboť své názvosloví spojené s výkonem moci převzali od Germánů.³⁰ Tím se podle Müllenhoffa zároveň vysvětluje, proč Slované vystoupili³¹ nikoliv v podobě sevřených, přísně organizovaných šiků jako Germáni, nýbrž coby neorganizovaná lidská masa postrádající jakékoliv vůdčí osobnosti a zaplavující rozsáhlé evropské krajiny. Nejstarší Slované nebojují v organizovaných šicích na válečných polích, útočí vždy zákeřně a ze zálohy v podobě roztoulaných lesních tlup a skupin bez pevného vedení. Z těchto důvodů také Slované dodnes nejsou státotvorným národem a je jim cizí život ve městech (*Müllenhoff 1883, 35 – 36*). Na základě Plinia, Ptolemaia a Tacita považuje Müllenhoff Vislu za hraniční řeku germánského a slovanského osídlení (*1883, 77*). Víra v původ Slovanů severně od Krkonoš a západně od Labe je podle Müllenhoffa směšná a nesmyslná, podobně jako „bezcné teorie“ o smíšeném slovansko-germánském obyvatelstvu ve východní Germanii (*Müllenhoff 1883, 78*). Tyto obrazy Gustaf Kossinna od svého učitele *en bloc* převzal a doplnil je na základě kranioetrie a etnických výkladů keramických kultur do uceleného obrazu evropského pravěku, v němž se Slované až do okamžiku vpádu Avarů nevyskytují.

Kossinna od počátku své literární činnosti v polovině 80. let 19. století stavěl svůj model etnogeneze národů na Schleicherově představě o postupném větvení [Abzweigung] z indogermánského pranároda. Darwinistický obraz, který Schleicher aplikoval na jazyky, Kossinna aplikoval na národy – tedy archeologické kultury, které se rozvíjejí a rozrůstají z jednotlivých „matečných kultur“ (pojmy sídelní archeologie

---

30 Je zajímavé, že tentýž názor o přijetí slovanského titulu kňjaz z góštiny ještě nedávno postuloval Dušan Třeštík (*Třeštík 2003, 54*).

31 Vystoupili [auftreten]; konkrétní představu slovanské etnogeneze Müllenhoff coby historik a etnolog neudává, považuje stejně jako Palacký existenci Slovanů za neproblematickou historickou danost, o jejíž existenci před nástupem písemných pramenů nelze nic vypovědět.

typu *Keimzelle* či *Kerngebiet* nikoliv náhodou odkazují zpět k vývojové biologii). To, co Kossinna povýšil na specifickou „metodu“ umožňující řešit otázky pravěké etnicity v Evropě – ztotožnění artefaktů, především keramických typů s etniky – ovšem tušilo celé devatenácté století (u nás například již Josef Dobrovský, na Západě celá řada starožitníků první generace, výslovně pak Friedrich Lisch a Sophus Müller), aniž by se odvážili ji přímočaře formulovat s nárokem na všeobecnou platnost. Sophus Müller v osmdesátých letech 19. století stanovil záušnice (*Schläfenringe*) ze etnicky specifický, slovanský artefakt ve Slezsku (*Müller 1881*, 189 n.). Tento předpoklad převzal od meklenburského starožitníka Friedricha Lische, jenž ale záušnice omylem považoval za náramky (*Armbände*) (*Lisch 1864*, 180).³² Friedrich Lisch rovněž již r. 1847 připsal meklenburské hrnce s vlnicí Slovanům, zatímco pravěké mohyly považoval za germánské (*Lisch 1847*). V Čechách sice dospěli v 50. letech 19. století ke stejnému přesvědčení Moriz Lüßner a Ludvík Šnajdr, ale vzhledem k Vocelově naprostému nezájmu o keramiku na české straně upadly tyto teze na 20 let do zapomnění. Schraderovská „lingvistická archeologie“, které byl Vocel horlivý vyznavač, chovala ke kranioetrii a pravěkým hrncům silnou nedůvěrou a ztotožňování keramických typů a lebek s etniky odmítla úplně.

Kossinna poprvé představil svou metodu roku 1896, kde stanovil za pravlast Indogermánů Panonii (*Kossinna 1896*, 1). Posléze r. 1902 v *Zeitschrift für Ethnologie* v návaznosti na Karla Penku rozhodl, že indogermánskou pravlastí je Východní Prusko, odkud sám pocházel,

---

32 O etnickém zařazení esovitých záušnic proběhla v návaznosti na Müllerovo stanovisko další debata. Rudolf Virchow se vyslovil pro jejich arabský původ: „*Jak se mi zdá, bude postupně nutné rozlišit záušnice na slovanské [wendische] a arabské. Jejich nemalá část, jmenovitě ty stříbrné, jsou evidentně arabskými importy.*“ (*Virchow 1882*, 448). K tomuto názoru se u nás přihlásil Ladislav Červinka (*Červinka 1928*, 226), odmítl jej však Lubor Niederle (*Niederle 1928*, 44 n.). Paul Reinecke naopak ve 30. letech tvrdil, že Slované přejali tento typ z karolínského proudu germánské kultury (*Reinecke 1934*, 218).

příčemž Indogermány ztotožnil s kulturou kulovitých amfor (*Kossinna 1902*). Tento článek *Die indogermanische Frage archäologisch beantwortet* představuje první velký pokus prokázat pravlast etnika v Německu výkladem keramických typů, přestože Kossinna své názory na etnicitu jednotlivých archeologických kultur dále pravidelně měnil. Kossinna byl stejně jako Lubor Niederle sociální darwinista, avšak narozdíl od Niederla, jenž byl skromnější a otázky původu a rasového typu Indogermánů se výslovně neodvážil řešit – považoval je dokonce za neřešitelné (*Niederle 1896, 103*) – věřil Kossinna na evoluční vývoj nordické rasy z paleolitických rasových typů. Takto argumentuje r. 1909 na stránkách časopisu *Mannus*, který vydával od téhož roku až do své smrti – název inspirován jménem Tacitova praotce Germánů – s podtitulem *Zeitschrift für Vorgeschichte*.³³ Zde Kossinna tvrdí, že nordická rasa se vyvinula okolo roku 10.000 př. Kr. z kromaňoského typu pocházejícího z jihu Francie (*Crô-Magnon Typus*), odkud se rozšířila do Panonie a severního Německa (*Kossinna 1909*).

Roku 1911 byla jako příloha časopisu *Mannus* vydána metodická publikace *Die Herkunft der Germanen (Původ Germánů)* s podtitulem *Zur Methode der Siedlungsarchäologie (K metodě sídelní archeologie)*, kde se Kossinna pokusil přesně formulovat a obhájit svou metodu, s níž čelil ze strany vůdčích autorit německé prehistorie vážným útokům, přičemž ani na české straně se mezi archeology nenašel jediný recenzent, který by bral Kossinnovy názory aspoň trochu vážně. Albín Stocký v *Památkách archeologických* r. 1922 vyjadřuje všeobecný pocit, když píše, že „*archeologie osídlení jest vynálezem čistě německým a byla založena Kossinnou. (...) Není tato metoda novou, nýbrž jest jen přirozeným výsledkem užití archeologie, a před Kossinnou ji užil již prof. Píč. Nové*

---

³³ V roce 1931 převzal vydávání časopisu *Mannus* Kossinnův žák Hans Reinerth, editor největšího syntetického svazku o Germánech *Vorgeschichte der deutschen Stämme* (poslední číslo časopisu *Mannus* vyšlo roku 1942).

jest jen její zneužití k politickým účelům, a na tom má zásluhu právě Kossinna.“ (Stocký 1922, 189) Kossinnova metoda je podle autora samotného založena na etnografické „analogii“ zpětně vedené z jasné současnosti do temného pravěku. „Hlavním hlediskem, jehož platnost pro ranou dobu dějinnou byla tisíckrát prověřena (...) je následující: ostře vymezené archeologické kulturní provincie se ve všech dobách kryjí se zcela určitými národy nebo národními kmeny.“ (Kossinna 1911, 2) „Každý znalec je z archeologických pramenů schopen poznat: Kde všude Vikingové založili svá sídliště, ať už v Normandii, ať už na Britských ostrovech nebo v Rusku; kdy Norové osídlili Island; jak hluboko na Západ ve středním a severním Německu postoupilo slovanské obyvatelstvo ve středověku; kde všude během tzv. germánského stěhování národů pronikli Germáni a dokonce jaké germánské kmeny přicházejí v úvahu, např. pro Itálii, zda východní Gótové či Langobardi (...)“ (Kossinna 1911, 3).

Kossinnovu rovnici „*Kulturgebiete sind Volksgebiete*“ stejně jako metody kranioetrie a lingvistické paleontologie odmítl nejvýznamnější německý historik Eduard Meyer v přepracovaném vydání svých *Geschichte des Altertums*. „*Totěž platí i pro archeologické důkazní prostředky. Z kontinuity vývoje pravěku, doloženého nálezy v určité oblasti, se usuzuje, že její obyvatelstvo se od pradávnych dob nemohlo změnit, a dále se zkoumá pomocí větvení této kultury její šíření, ať už jde o všechny Indogermány či o určitou skupinu. O nedostatečnosti této argumentace jsem již opakovaně hovořil. Přehlíží se přitom, že nálezy nevykazují nic specificky národnostního - (...) naopak jasně spatřujeme nepřetržité působení cizích vlivů, především z kulturních oblastí jihovýchodu. To, co lze poznat, nejsou etnografické vztahy, nýbrž kulturní vývoj v oblastech, které zastřešují řadu nejrozmanitějších národů.*“ (Meyer 1913, 879) „*To, čeho jsou z části velmi důmyslné archeologické rekonstrukce indogermánských dějin schopny dosáhnout, jsou v nejlepším případě domněnky, jistoty však, která by je učinila historicky použitelnými,*

však vlastními prostředky archeologie nikdy nedosáhne.“ (1913, 880)
„Pomocí obsáhlého vyhodnocení archeologického materiálu se pokusil nalézt pravlast Indogermánů v severním Německu a ve Skandinávii, dále jejich rozchod a migrace Kossinna. Proč jeho dokladům skepticky oponují a považují jeho výsledky, v lepším případě za pouhé možnosti, nikoliv za skutečnosti, je řečeno v textu.“ (Meyer 1913, 881)

Rovněž Otto Schrader se Kossinnovým názorům „národy = kultury“ a „vědě o hrncích“ vysmívá v několika pasážích třetího vydání své *Sprachvergleichung und Urgeschichte*. Kossinna podle Schradera zcela opomíjí možnost, že se keramické kultury šířily prostřednictvím obchodu, vzájemným kulturním ovlivňováním a migrací, a nemusí tedy vůbec odpovídat hranicím jednotlivých etnik (Schrader 1905, 118 n.) Na jiném místě Schrader cituje výrok docenta Morize Hoernes, vůdčí osobnosti vídeňského migracionismu – Hoernes byl ve své době považován za nejlepšího rakouského prehistorika – jenž označil Kossinnovu metodu „prostého ztotožňování pravěkých hrnců s národy“ za „vtip“ a „směšnou parodii“ (Hoernes dle Schrader 1905, 473). Gustaf Kossinna Hoernesovi oponuje: „Ztotožnil jsem snad někdy hrnce s národy?“ K pojmu *kultura* patří také typ pohřebního ritu, charakteristické milodary a především rasová příslušnost nositelů archeologických kultur. „Prehistorik ví docela přesně, jaký bohatý kulturní obsah je myšlen, vysloví-li odborník pojem „šňůrová keramika“, laik nikoliv.“ (Kossinna 1911, 11)

V předvečer světové války vyčlenil Kossinna území prvotních Germánů tímto způsobem: zasahuje od břehů moře na západě (země „Ingväonů“), přes oblast toku Labe (sídlo „Hermionů“) až k údolí dolní Odry, kde se východní Germáni usazují nejdéle v době laténské na ploše dříve patřící „Karpodákům“ (Kossinna 1911, 18 n.). „Karpodáky“ a Venety považuje Kossinna za neslovanské indogermánské kmeny. Této myšlence se v první pol. 19. stol. nebránil ani Kaspar Zeuß, který ve svých dílech

vymezoval germánské území k břehům Visly, na což později bez diskuse přistupoval i Kossinna. Lužická kultura patřila „Karpodákům“ (Kossinna 1902) či, jak tvrdil o deset let později, patřila Venetům, přičemž označení Veneti se na Slované přeneslo až později, ve středověku (Kossinna 1912, 271 n.). Kossinna se zde snažil prokázat, že severoitalscí Veneti jsou potomci Illyrů, kteří přišli do Itálie v době bronzové. Svůj názor na ilyrskou národnost kultury popelnicových polí se pokusil dokázat výkladem několika místních jmen ve východním Německu podle Ptolemaia. V každém případě u Kossinny je z hlediska zkoumané problematiky slovanské etnogeneze zajímavé právě to, co nenapsal spíše než to, co napsal: v jeho rekonstrukci minulosti se Slované ve střední Evropě až do raného středověku vůbec nevyskytují, jsou východními sousedy kultur popelnicových polí, jejichž původ, stejně jako původ Germánů klade do doby bronzové (Kossinna 1911, 27), zatímco jeho nomenklatura germánských kmenů zde pochází z doslovného chápání pověsti o praotci Germánů z Tacitovy *Germanie*.

Z Kossinnových německých kolegů publikoval r. 1913 zásadní kritiku germanista Sigmund Feist, kterou překládám v plném znění: *„Dialektní odlišnosti se evidentně projeví již v prajazyce; našimi nedokonalými prostředky je však nemožné je přesně ohraničit nebo z těchto jednotlivých dialektů prajazyka vyvozovat pozdější indogermánské jazyky. (...) Na základě této skutečnosti odsuzujeme veškeré snahy prehistoriků jako G. Kossinna či G. Wilke a dalších, kteří se stále znovu pokoušejí lokalizovat předky pozdějších indogermánských národů v oblastech Evropy a identifikovat je s údajnými keramickými kulturami. První ze jmenovaných badatelů chtěl tímto způsobem nedávno znovuobjevit severní Ilyry (Venety) coby historicky známé Panony v západním Maďarsku. Jejich osídlení má sahat z části severně přes Dunaj do východního Německa, kde ještě nedávno měli žít „Karpodákové“. Poznávacím znamením osídlení Illyrů, na Balkánském poloostrově jižních*

Ilyrů, je pro něj v zásadě rozšíření tzv. keramiky s vypulínami [Buckelkeramik], která vystupuje na východě Německa v době bronzové jako tzv. lužická kultura. Tito Ilyrové mají podle Alfreda Schlize „jihoindogermánskou“ konstituci lebky. (!) Odsud, Kossinna usuzuje, vzešlo z hlediska rasy staré jihoindogermánské obyvatelstvo; archeologie svými kulturami ukazuje pouze vládnoucí národy [Herrenvölker] (což jsou v tomto případě Ilyrové) a jejich jazyky. (!) Kossinnovo poslední tvrzení je patrně tím největším nesmyslem, jaký badatel může tvrdit; uvažme: z hrnců, nástrojů či zbraní se vedou závěry týkající se jazyka národa v prehistorickém období, přičemž o tomto jazyce samotném není známo vůbec nic. Ve východním Německu usazení severní Ilyrové či Veneti měli Germánům propůjčit své jméno „Wenden“, kterým byli o dva tisíce let později označeni Slované, jejich tehdejší sousedi. Právě tak svévolně byli ztotožněni G. Kossinnou a G. Wilkem jižní Indogermáni, tj. Slované, Árijci a Thrákové, s kulturou malované keramiky v jižní Evropě, přestože nemáme jediný důkaz o přítomnosti Árijců v Evropě v historické době, nehledě na migrace Skýtů, kteří ovšem přišli z Asie.“ (Feist 1913, 456 n.)

Z českých kritiků, kteří pečlivě sledovali nejnovější německou literaturu, označil Kossinnův směr za „nebezpečný vážným vědeckým snahám“ v *Památkách archeologických* Jan Eisner. Ve své recenzi Kossinnovi vyčítá, že nedbá podstatných rozdílů mezi kulturou popelnicových polí a jihočeskou mohylovou kulturou, tedy že „jihočeské pokolení mohylové“ (dle Píčovovy terminologie) připisuje Ilyrům. „Důvody z historie čerpané přesvědčují právě tak málo jako důvody archeologické. Kossinna vidí totiž v rozšíření některých tovarů nebo prvků ornamentačních bezdůvodně šíření se vln ethnických a opíraje se o zjevy ojedinělé nebo celkem podružné zahrnuje v pojem své illyrické kultury velikou kulturní oblast, jež nemůže však býti důvodně pokládána za jednotnou kulturu a tedy za projev téhož kmene. Protože prý jest nyní dokázáno, že oblast žárových polí popelnicových patří kmeni

severoindogermánskému, totiž Illyrům, jest marnou každá snaha slovanských badatelů, kteří chtějí dokázati, že žárová pole patří Slovanům, tedy kmeni jihoindogermánskému.“ (Eisner 1914, 138)

Jestliže do roku 1914 Kossinna aspoň předstíral jistou nestrannost či snahu o vědeckou objektivitu, ve strhující, patetické předmluvě druhého vydání *Die deutsche Vorgeschichte* (s podtitulem *Eine hervorragend nationale Wissenschaft* – Především národní věda), psané ku příležitosti vyhlášení všeobecné mobilizace, dává pravěkou archeologii do služeb národního státu a nacionalismu oproti „otřepané a nicneříkající frázi o údajném mezinárodním charakteru vědy“ a vyzývá k „vypořádání se sousedními kulturami“, mezi nimiž musejí nejčistší zbývající Germáni konečně zaujmout přední postavení (Kossinna 1936, VIII). Kossinnova vrcholná práce *Die Indogermanen* z r. 1921 o rasových a etnických poměrech v pravěké Evropě, v níž ztotožnil na základě pěti úlomků lebek s předky Indogermánů „dobbertinský lid“ a ellerbeckou kulturu s prvními Indogermány, byla u nás označena za „hromadění hypotes a chvilkových nápadů“, v němž se ukazují „známky senilní honby za originalitou“. (Stocký 1922b, 189.) Recenze Albína Stockého na tuto knihu představuje symbolickou tečku za Kossinnovým působením: „Válka neotřásla Kossinnovým všenežmeckým sebevědomím a nepoučila jej, že politické metody těžkého průmyslu nemohou a nesmějí platiti ve vědecké práci.“ (Stocký 1922b, 189.)

Roku 1928 je publikována poslední významná předválečná kritika Kossinnovy metody v Hannoveru. Karl Hermann Jacob-Friesen, ředitel Dolnosaského muzea uvádí, že archeologický směr, který se zabývá „geografií nálezů“ je ohrožen jednostranným etnickým výkladem, zejména Kossinnovou hypotézou kultura = národ³⁴, která je velmi předčasná a

---

34 V úvodu své práce podává Jacob-Friesen volnou a umírněnou definici pojmu národ, jež není rasově ani biologicky determinován: „Národ je životní jednotka [*Lebenseinheit*] lidí stejného

zavádějící. Podle Friesena nelze v archeologii vymezovat pojmy typu civilizace či kultura pouze na základě tvarů a typologie, obzvláště známeli typologie zatím pouze velmi nedokonale. A tedy hádky německých a slovanských archeologů, který národ byl nositelem které keramické kultury musejí konečně přestat (*Jacob-Friesen 1928, 233 n.*). Albín Stocký, recenzent Kossinových prací, prohlásil Jacob-Friesenovu metodickou publikaci za „*velké zadostiučinění pro českou archeologii*“ a „*konečné zúčtování se všemi prostředky, jimiž praehistorickou vědu Němci zatěžovali, a proti nimž jsme od počátku bojovali.*“ „*K. H. Jacob-Friese se zasloužil o pokrok praehistorie jako dosud nikdo z jeho krajanů. Doporučuji jeho knihu vřele všem československým praehistorikům.*“ (*Stocký 1930, 160*)

14. Etnogeneze a identita Slovanů podle Ladislava Horáka

Jméno českého učitele *Ladislava Horáka* (1874 – 1966) je v dnešních dobách téměř zapomenuto. Ladislav Horák byl autorem několika dějepisných a metodických učebnic a je znám především svými dvěma spisy o české identitě a starověkých národech, které se dodnes objevují v antikvariátech za nepřilíš vysoké ceny a jsou dostupné rovněž ve studijních a vědeckých knihovnách. Horák v roce 1928 vydal toponomastickou studii s mezioborovým přesahem *Náš starověk v paměti pomístních názvů a místních jmen*, v níž spekuluje nad etymologií místních jmen v českém pohraničí. Roku 1940 rozšířil své úvahy ve spisu *Nejasná ethnika Veliké Germanie*.

Z Horákových vývodů patří k zajímavějším jeho sémantika pojmu „Čech“ a vnímání české identity na základě rasového antagonismu indoevropských nájezdníků vůči neolitickým zemědělcům. Ladislav Horák

---

myšlení a cítění, kteří jsou spojeni stejným jazykem, náboženstvím či zvyky, a tím se odlišují od jiných jednotek.“ (*Jacob-Friesen 1928, 3*)

označil Slovary a Germány za národy nordického původu a fyziognomie, které jsou odlišné vůči tmavým a podsaditým neolitikům-políčkářům a „skrčkům“, tedy „plemeni skrčených koster“. Skutečnost, že „dnes ovšem tento typ naprosto není toho rázu“ vysvětluje postupným mísením s „dosud neznámou krátkolebou rasou centrální Evropy, t. j. s prabydliteli.“ (Horák 1928, 29) Tito domorodci pak podle Horáka měli tvořit vrstvu poddaných, nevolníků a buržoazie až do josefínského zrovnoprávnění.³⁵

Kým byli porobeni? „Musili býti podrobeni obojím lidem, který se objevuje v jejich oblasti, tedy jak lidem ozbrojených koster z 1. stol. po Kr., tak i národem popelnicových polí (před 2. stol. př. Kr.). Že tento lid byl vysloveně bojovný a poroboval, o tom se nepochybovalo. (...) Pro dobu popelnicových polí je nesporno, že tento národ ovládl políčkáře (skrčky).“ (Horák 1928, 29) Tento bojovný „a nově i státotvorný národ“ lužických popelnicových polí měl Horák za praslovanskou válečnickou kastu. Tímto vystoupením Horák vstoupil do diskuze mezi německou a československou vědou, v níž se postavil na stranu Čechoslováků novými interpretacemi archeologického materiálu a také osobitým výkladem Jordana, Ptolemaia a Tacita. Horák vyzdvihl raná stanoviska Niederleho a Buchtely, kteří v lužické kultuře popelnicových polí spatřili praslovanskou populaci šířící se k nám od Visly: „Patřila-li lužická a slezská kultura polí popelnicových Slovanům, byla východní Germanie až k Labi v době klasické slovanskou, a byli Suévové přece Slovary a ne „Karpodáky“, za jaké je prohlašují archeologové němečtí.“ (Horák 1928,

---

35 „Prabydlitelé – porobenci. Zbývá ještě přihlédnouti k vrstvě, o jejíž existenci nelze pochybovati. Je třeba zdůrazniti, že v každém případě byla kastou, do níž nemohlo klesnouti bojovnictvo národa, pokud byl schopen jako národ žít, po případě se v dějinách znovu objevit. (...) Kastovní přehrada byla nalomena křesťanstvím, ale trvala vlastně až do zrušení nevolnictví, resp. poddanství. (...) Pod vrstvou domácích bojovníků tedy žila dlouhé a dlouhé věky vrstva parobů, které se netýkaly ani záborny nájedců, ani proudění hledajících lepší sídla, ani konečně první sklony bojovníků k zemědělství. Byla to vrstva praobyvatelů celé střední Evropy, archeologicky často ztotožňovaná s pokolením skrčených koster.“ (Horák 1940, 58)

19) Markomany a Kvády (spadající do kmenového svazu Svěvů) má Horák za slovanské národy pod dočasnou germánskou hegemonií, neboť „*Suevi jsou všude tam v starověku, kde v středověku Slavi.*“ (Horák 1928, 15) Horák se osobitým způsobem vyrovnal s nadvládou Bójů, Germánů, Avarů a Maďarů nad českými nebo slovanskými zeměmi silně nepřesvědčivými obrazy „slovanských posilců“, „dvojího lidu“ a „staročeských bojových družin“.

Zajímavá je Horákova ozvěna stepní teorie (kterou prosazoval již Wilhelm Leibniz okolo r. 1700), že příchozí Slované jako nositelé lužické kultury a později hradištní kultury vtrhli do Čech jako státotvorný národ ozbrojených polokočovných pastevců. „Prabydlitelé“ – domorodí zemědělci žijící u nás před příchodem Čechů – byli „jiný lid“ „jiné rasy“ a ve středověku předmět vývozu otroků z Čech. „*V našich zemích již před příchodem Slovanů žilo četné pokolení zemědělců, které při záboru půdy nově příchozími bylo prostě porobeno a v této porobě, ovšem i v pozdějších pokoleních, zůstávalo!*“ Dále: „*Zůstaly však rozdílly sociální, třeba se v křesťanské době z bývalých porobenců stali nevolníci a poddaní. (...) Pokolení kdysi porobených prabydlitelů udrželo se jako odlišné vrstvení národa, tj. obyvatelstva až do doby nedávno minulé, tj. do r. 1781 a do r. 1848.*“ (Horák 1928, 26 n.) Horák zde naznačuje, že český nacionalismus a československý moderní národ byly založeny na zrovnoprávnění původního zemědělského obyvatelstva, jehož kontinuita sahá až do neolitu, s indoevropskými – slovanskými – válečníky, kteří tvořili pouze aristokracii. Rozsáhlý obchod s otroky v českém středověku vysvětluje Horák nikoliv pouze výboji knížecího vojska za hranice země, ale především zotročením tohoto domorodého, ne-indoevropského obyvatelstva hradištními Slovany.³⁶ Slované a Germáni u Horáka vystupují

---

³⁶ „Slované, a to právě ti, o nichž je v pradávnu řeč v našich zemích, nemohli býti otroky, nemohli býti ani potomky otroků, mohli býti právě jen plemenem vládnoucím a státotvorným. Byli-li jím již jako pastýři-zemané, t.j. vlastníci zabrané půdy (u Peiskra „župané“). Staří

jako válečnické kasty, které přešly na usedlý zemědělský způsob života až na počátku historické doby.

Horák považoval ideu vzniku hierarchizované středověké společnosti ve slovanských zemích za původní jev „*související s povahou polokočovných a namnoze velmi bojovných národů slovanských vůbec*“ a který, jak již bylo řečeno, se měl udržet až do let 1781 a 1848: „*Polofeudální náčelníci a jejich svěřenci nejsou nijak nakloněni věnovati se trvale životu zemědělskému. Dobývati a loupiti a nutiti přemožené obyvatelstvo k zemědělským pracím, jest poutavějším programem. (...) Že staří Slované byli bojovníky – vždyť zakládali státy a říše! – (...) svědčí vpády podunajských Slovanů: byli takovou metlou pro císařství byzantské, že vynutili kronikáři rozhorlený projev o „prokletém plemeni slovanském“. Rovněž i severní Slované vládli znamenitými loďstvy, jimiž podnikali kořistné, často daleké výpravy.*“ (Horák 1928, 34) „*Donští kozáci usnesli se ještě r. 1690, že zabijí toho, kdo by chtěl obdělávati půdu,*“ cituje Horák Masarykův spis *Rusko a Evropa*.

Horák neuspěl. Jeho romanticky laděné etymologické fantazie smetla pozitivistická jazykověda a historiografie paušálně ze stolu. Dr. Antonín Profous, pobouřen a ve své recenzi v *Časopisu pro dějiny venkova* píše, že Horák nikde nepodává postup, jakým mělo dojít k údajným hláskovým změnám v jeho rozborech místních jmen. Horákovy tvary nejsou většinou vůbec doloženy a pomíjejí stará různopsaná jmen (Profous 1925, 337). Anonymní recenzent Horákova článku *Pomístné názvy a vlastivěda* píšící v časopise *Naše řeč* byl k Horákovi nelítostný: „*Člověk zrovna trne nad hlubokomyslností a geniálností, s jakou autor řeší*

Slované nebyli patrně výlučně nezemědělstí; tomu odporuje rozdílnost ohromné rozlohy půdy, kterou obývali. (...) Ale že i ti Slované, kteří dospěli k jakémusi sloučení pastvy a orby, byli s převahou pastýři, méně se zabývali zemědělstvím, plyne z výslovných zpráv.“ (Horák 1928, 33)

nejen problémy místopisného názvosloví, nýbrž i — jen tak en passant — i jiné záhady jazykozpytné. A jak prostými prostředky: je to zpravidla buď otření nebo sesutí hlásky, vysutí a p. Co by také hlásky jiného dělaly, než se otíraly nebo sesouvaly podle toho, jak intuice autorova toho žádá? A když pak povážíme, že se na tyto etymologické výklady odvážil autor podle svých vlastních slov teprve po prostudování literatury, po četných rozmluvách a poučení odborníků i naslouchání přednáškám, jež aspoň poněkud s danými úkoly souvisely, je ho člověku opravdu líto. Jakou to literaturu studoval, jací odborníci ho to vodili za nos, že z toho vyšly takové výklady, které by ztrhaly i Palečka na prvního aprile?“ (Anonym 1927, 134) Nicméně si myslím, že Horákův model si zaslouží i v roce 2015 naši pozornost.

„Přízní „Čechů“ dosedal kníže na vévodský trůn země (Kosmas II. z r. 1061), „Čechové“ za přítomnosti krále soudili velezrádce, konali generální roky za přítomnosti krále (List kr. Přemysla O. I. z r. 1219, Erben Reg. č. 615, s. 288) atd. Když přehlédneme koho míní letopisci tím slovem, naskytá se autentický výklad z r. 1130, kdy mezi „Čechy“ počtení jsou „urození i neurození“, veliký počet mužů téměř tři tisíce, podle kmetské kompetence jejich soudě stařešina z celé země spolu s kanovníky pražskými jako zástupci duchovenstva.“ cituje (Horák 1928, 53) našeho historika Františka Vacka, přičemž vyvozuje dumézilovsky „trojfunkční“ závěr: „Ať moderněji říkáme, slovem „Čechové“ označování byli tenkrátě zákonití representanti šlechty, svobodného lidu a duchovenstva. (Letop. kl. hradištsko-opatov).“ (Horák 1928, 53) Dále: „Jméno „Čech“ vystupuje ostře ve významu sociálním, významu, který ovšem mělo od počátku, ve významu společenské svobody, s atributy určitých veřejných práv a povinností; mezi těmito bylo to zejména povinnost vojenská, právo zbrojné, patrné na př. u Čechů „neurozených“, dle Kosmy „sprostnějších“ chudých, malých národa českého, tj. štítníky, bojovníky druhého řádu.“ (Horák 1928, 53) Tento „trojfunkční“ přístup, který Horák zaujal pro

význam pojmu „Čech“ zahrnuje svobodný lid, šlechtu a duchovenstvo. Toto členění – které prostupuje celým indoevropským světonázorem – rozpracoval Georges Dumézil a nazval jej „indoevropskou ideologií“.³⁷ Jako indoevropský mýtus o vzniku společnosti vyložil Georges Dumézil staroirskou legendu o *Tuatha Dé Danann* (lidu bohyně Dany), což měli být světlí, plavovlasí mágové a válečníci, kteří připluli do Irska pod vedením krále Núady ze své bájně vlasti vykazující různé prvky „Thulé“, přičemž přivezli čtyři magické „poklady Irska“ a ovládli Irsko v bitvách s temnou, démonickou rasou Fomóir. Tuathové Fomóiry z velké části pobili a jejich zbytek začlenili do své společnosti jako třetí (zemědělskou) kastu pod podmínkou, že zajistí každoroční sklizeň a krávy budou dávat mléko (*Dumézil 2001, 302 n. a Budil 2001, 117 n.*). Horák vnímal slovanskou invazi do Evropy nikoliv očima „stěhování (celých) národů“, nýbrž jako příchod kasty válečníků, která začleňuje původní zemědělské obyvatelstvo do své společnosti. Horák zastával návaznost tradiční hierarchie středověku a novověku na slovanské pravěké kastovní uspořádání. Stejný názor předložili u Jacques Le Goff (*Le Goff 1991, 251 n.*) a v keltsko-germánském prostředí jej sledoval Jaan Puhvel. Podle Jaana Puhvela byla třísložková hierarchie asimilována křesťanskou kulturou přímo z keltsko-germánského superstrátu v 11. století ve Francii, kde se v podobě stavovské společnosti udržela dlouho do novověku až do revoluce třetího stavu a rozpadu vyšší jednoty křesťanství a s ním spojeného feudálního řádu r. 1789, a odkud se měla šířit středověkými evropskými zeměmi (*Puhvel 1997, 198*).

---

37 Trojí stavovské dělení indoevropské společnosti ale zastával už na přelomu 19. a 20. století rakouský „esoterik“ Guido von List: „*Proto nacházíme ve všech zřízeních árijských národů, stejně jako v jejich náboženství, mytologiích, sociálních vrstvách (vyživující stav, učitelský stav a vojenský stav), a stejně tak i v jejich prajazyku, rozřídění na tři odstupňované hodnoty.*“ (*von List 2011, 31*) Za tuto informaci vděčím J. Fibigerovi.

15. Závěrečné dějství etnického výkladu

Závěrem své práce bych rád citoval výrok vedoucího katedry prehistorie v Brně Emanuela Šimka, jenž parafrázuje Voltaira, když píše: *„Historiografie našich končin, pokud se obírá těmi dobami, plna víceméně opodstatněných a historicky zdůvodněných domněnek, které se podle toho, jaké vážnosti se těší jejich autoři, dříve nebo později stávají historickou tradicí, jsou přijímány znenáhla za pevný historický základ, na němž se dále „buduje“. A tak nám pomalu roste hora domněnek, která je pokládána za horu historického poznání, ale vpravdě není nic jiného než – fable convenue.“* (Šimek 1934, 1) Emanuel Šimek, jenž odmítl slavinitu popelnicových polí, vystoupil s názorem, že dobřichovská kultura 1. - 4. století po Kr. vymezená do dvou stupňů J. L. Píčem na základě odkrytů na Pičohoře a Třebické patřila Germánům (Šimek 1934, 4). Je přitom paradoxní, že domněnka o ztotožnění etnika s keramickou kulturou, kterou Kossinna prvoplánově vyslovil, je v případě dobřichovské kultury a kultury prvních Slovanů českými akademiky záhy přijata. Druhá generace archeologů již hledá specificky slovanský artefakt a nachází jej v keramických typech hrnce s vlnicí a štíhlých hrnců bez zdobení, které Lubor Niederle, Jan Eisner a Josef Schráníl považují za domácí produkt inspirovaný římsko-provinciální keramikou, zatímco Ladislav Červinka považuje tyto hrnce za typy vnucené Slovanům Avary (Červinka 1928, 207 n.). Roku 1940 nazval druhý zmíněný typ Ivan Borkovský „pražský typem hrnce“ a v knize publikované v Praze téhož roku za poměrně za dramatických okolností tento horizont identifikuje s nejstarším domácím slovanským osídlením (Borkovský 1940).

Lze v této souvislosti rovněž považovat za zvláštní, že idea rodokmenového stromu aplikovaná na jazyky a rasy, kterou vyznával Gustaf Kossinna i Lubor Niederle, se v archeologii masivně prosadila okolo r. 1910, tedy v době, kdy bylo zřejmé, že je naprosto nevyhovující.

Je podobně zvláštní, že k dogmatizaci kranioetrie coby metody etnického určování došlo v okamžiku, kdy se ukázalo, že rasa ve smyslu obličejového typu je platonická idea, která má v reálném světě jen velmi fragmentární oporu³⁸, tedy že jde o metodu v praxi naprosto nepoužitelnou.

Zusammenfaßung

Diese geistesgeschichtliche Arbeit studiert wissenschaftliche Diskussionen über den Ursprung der Slawen in den Jahren 1860 – 1920, vornehmlich Diskussionen zwischen deutscher und tschechischer Geschichtsforschung, Anthropologie und Archäologie. Die vorwiegenden ethnogenetischen Konzepten und ihren Einfluß im archäologischen Denken wurden in einer chronologischen Reihe identifiziert, besprochen und durch Beispiele aus der Literatur des 19. Jahrhunderts beschrieben.

---

38 Když se přední německý rasovědec Hans F. K. Günther pokoušel ve 30. letech fotografovat jednotlivé „exempláře“ německých rasových typů, byl nucen každou druhou fotografii doprovodit smutným konstatováním *mit Einschlag* v závorce.

Literatura:

Anonym 1842: Recenze na knihu Waren germanische oder slavische Völker Urbewohner der beiden Lausitzen?, Časopis českého museum 1, 468.

Anonym 1893: Recenze na knihu Dějiny Moravy a praehistorická archaeologie, Památky archeologické 6 – 7, 669.

Anonym 1914: Recenze na knihu Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, Památky archeologické 23, 137.

Anonym 1927: Recenze na článek Pomístné názvy a vlastivěda, Naše řeč 11, 134.

Bailly, J. S. 1781: Histoire de l'astronomie ancienne, depuis son origine jusqu'à l'établissement de l'école d'Alexandrie. Paris.

Bailly, J. S. 1805: Lettres sur l'Atlantide de Platon et sur l'ancienne histoire de l'Asie. Paris.

Borkovský, I. 1940: Staroslovanská keramika ve střední Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury. Praha.

Budil, I. 2001: Kulturní a sociální antropologie Indoevropanů. Plzeň.

Budil, I. 2005: Historické proměny rasové teorie a ideologie. In: I. Budil – V. Blažek – V. Sládek (Eds.), Dějiny, rasa a kultura, Plzeň, 8-32.

Budil, I. 2009: Jitro Árijců. Život a dílo Arthura Gobineaua, zakladatele árijské ideologie. Praha.

Budil, I. 2001: Za obzor Západu. Proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly až po Franze Boase. Praha.

Buchtela, K. - Niederle, L. - Matiegka, J. 1910: Rukověť české archeologie. Praha.

Červinka, J. L. 1897: Dějiny Moravy a praehistorická archaeologie. Kroměříž.

Červinka, J. L. 1928: Slované na Moravě a říše Velkomoravská. Jejich rozsídlení, památky a dějiny. Brno.

Delumeau, J. 2003: Dějiny Ráje. Zahrada rozkoše. Praha.

Dobrowsky, J. 1818: Geschichte der Böhmischen Sprache und Ältern Literatur. Prag.

Dyrssen, C. 1933: Die Botschaft des Ostens. Fascismus, Nationalsozialismus und Preussentum. Breslau.

Dumézil, G. 2001: Mýtus a Epos I. Praha.

Eisner, J. 1914: Recenze na časopis Zeitschrift für Vorgeschichte 4, Památky archeologické 27, 137.

Erben, K. J. 1864: Prostonárodní české písně a říkadla. Praha.

Feist, S. 1913: Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen. Berlin.

de Gobineau 1942: O nerovnosti lidských plemen. Praha.

Le Goff, J. 1991: Kultura středověké Evropy. Praha.

Hellich, J. 1899: Praehistorické lebky v Čechách, Památky archeologické 18, 565 – 634.

von Herder, J. G. 1792: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. Vierter Theil. Riga und Leipzig.

Horák, L. 1928: Náš starověk v paměti pomístních názvů a místních jmen. Praha.

Horák, L. 1940: Nejasná ethnika Veliké Germanie. Praha.

Jacob-Friesen, K. H. 1928: Grundfragen der Urgeschichtsforschung. Stand und Kritik der Forschung über Rassen, Völker und Kulturen in urgeschichtlicher Zeit. Hannover.

Komárek, S. 2008a: Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie. Praha.

Komárek, S. 2008b: Příroda a kultura. Praha.

Kossinna, G. 1896: Die vorgeschichtliche Ausbreitung der Germanen in Deutschland. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 6, 1 – 14.

Kossinna, G. 1902: Die indogermanische Frage archäologisch beantwortet, Zeitschrift für Ethnologie 34, 161 – 222.

Kossinna, G. 1909: Der Ursprung der Urfinnen und der Urindogermanen und ihre Ausbreitung nach dem Osten. Mannus 1, 17 – 52.

Kossinna, G. 1911: Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie. Würzburg.

Kossinna, G. 1912: Zur älteren Bronzezeit Mitteleuropas III, Mannus 4, 271 – 294.

Kossinna, G. 1921: Die Indogermanen. Ein Abriss. Leipzig.

Kossinna, G. 1936: Die deutsche Vorgeschichte. Eine hervorragend nationale Wissenschaft. Leipzig.

Kostrzewski, J. 1914: Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Poznań.

Kostrzewski, J. 1949: Kultura prapolska. Poznań.

Kostrzewski, J. 1961: Zagadnienie ciągłości zaludnienia ziem polskich w pradziejach od połowy II tysiąclecia p.n.e. do wczesnego średniowiecza. Poznań.

Krause, E. 1891: Tuisko-Land. Der arischen Stämme und Götter Urheimat. Erläuterung zum Sagenschatze der Veden, Edda, Ilias und Odyssee. Glogau.

Krause, E. 1893: Die Trojaburgen Nordeuropas. Die nordische Herkunft der Trojasage. Glogau.

Krek, G. 1874: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Graz.

Krek, G. 1887: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge. Graz.

Lisch, G. C. F. 1837: Friderico-Francisceum oder Großherzogliche Alterthümersammlung aus der altgermanischen und slavischen Zeit Mecklenburgs. Leipzig.

Lisch, G.C. F. 1847: Die Graburnen der Wendenkirchhöfe. In: Friedrich Lisch (Ed.), Jahrbuch des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde 12, Schwerin, 421-438.

Lisch, G.C. F. 1864: Begräbnisplatz von Bartelsdorf bei Rostock. In: Friedrich Lisch (Ed.), Jahrbuch des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde 29, Schwerin, 177 – 182.

von List, G. 2011: Tajemství run. Praha.

Mareš, F. V. 1958: Byzantský názor o totožnosti Slovanů a Skythů na staré Rusi. In: J. Eisner (Ed.), Vznik a počátky Slovanů 2, Praha, 7 – 12.

Meyer, E. 1913: Geschichte des Altertums. Die ältesten geschichtlichen Völker und Kulturen bis zum sechzehnten Jahrhundert. Stuttgart-Berlin.

Müllenhoff, K. 1887: Deutsche Altertumskunde. Zweiter Band. Berlin.

Müller, S. 1881: Über slawische Schläfenringe, Schlesiens Vorzeit 3, 189 – 197.

Nadler, J. 1921: Die Berliner Romantik 1800-1814. Ein Beitrag zur gemeinwölkischen Frage. Renaissance, Romantik, Restauration. Berlin.

Neurohr, J. F. 1957: Der Mythos vom Dritten Reich. Zur Geistesgeschichte der Nationalsozialismus. Stuttgart.

Niederle, L. 1892: Die neuentdeckten Gräber von Podbaba und der erste

künstlich deformierte prähistorische Schädel aus Böhmen. Wien.

Niederle, L. 1893: Lidstvo v době předhistorické se zvláštním zřetelem na země slovanské. Praha.

Niederle, L. 1896: O původu Slovanů. Studie k slovanským starožitnostem. Praha.

Niederle, L. 1902: Slovanské starožitnosti. Původ a počátky národa slovanského. Praha.

Niederle, L. 1928: Předběžné poznámky k pohřebišti u Děvínské Nové Vsi, *Obzor praehistorický* 7 – 8, 44 – 48.

Niederle, L. 1953: Rukověť slovanských starožitností. Praha.

Nietzsche, F. 1995: *Soumrak model.* Olomouc.

Palacký, F. 1848: Dějiny národu českého w Čechách a w Moravě. Dílu I. Částka 1. Od prwowěkosti až do roku 1125. Praha.

Peisker, J. 2011: O našich předcích a o sobě. České Budějovice.

Penka, K. 1883: *Origines Ariacae. Linguistisch-ethnologische Untersuchungen zur ältesten Geschichte der arischen Völker und Sprachen.* Wien-Teschen.

Píř, J. L. 1897a: Recenze na knihu O původu Slovanů, *Památky archeologické* 17, 472 – 476.

Píř, J. L. 1897b: Recenze na článek Na obranu, *Památky archeologické* 17, 666 - 670.

Píč, J. L. 1899: Praehistorické lebky v Čechách, Dodatek k úvodu, Památky archeologické 18, 624- 629.

Píč, J. L. 1907: Die Urnengräber Böhmens. Leipzig.

Pösche, T. 1878: Die Arier. Ein Beitrag zur historischen Anthropologie. Jena.

Profous, A. 1925: Recenze na knihu Náš starověk v paměti pomístních názvů a místních jmen, Časopis pro dějiny venkova 12, 337 – 338.

Puhvel, J. 1997: Srovnávací mythologie. Praha.

Rádl, E. 1993: Válka Čechů s Němci. Praha.

Rádl, E. 1999: Dějiny filosofie II. Novověk. Praha.

Rádl, E. 2003: O německé revoluci. K politické ideologii sudetských Němců. Praha.

Reinecke, P. 1934: Zur Herkunft der slavischen Schläfenringe, Germania 18, 218 – 219.

Rosenberg, A. 1930: Der Mythos des 20. Jahrhunderts. München.

Rudbeck, O. 1679: Atland, eller Manheim. Uppsala. [online: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/33512>]

Schafarik, P. J. 1843: Slawische Alterthümer. Erster Band. Leipzig.

Schafarik, P. J. 1844: Slawische Alterthümer. Zweiter Band. Leipzig.

Schaffarik, P. J. 1828: Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki. Ofen.

Schelz, T. 1842: Waren germanische oder slavische Völker Urbewohner der beiden Lausitzen? Gorlitz.

Schleicher, A. 1873: Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft. Offenes Sendschreiben an Herrn Dr. Ernst Haeckel. Weimar.

Schmidt, J. 1872: Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen. Weimar.

Schrader, O. 1890: Prehistoric Antiquities of the Aryan Peoples. A Manual of Comparative Philology ant the Earliest Culture. London.

Schrader, O. 1905: Sprachvergleichung und Urgeschichte. Linguistisch-historische Beiträge zur Erforschung der indogermanischen Alterthums. Jena.

Sklenář, K. 1974: Učenci a pohané. Pětadvacet příběhů z dějin české archeologie. Praha.

Skutil, J. 1946: Naše pravlast je střední Evropa. Blansko.

Spengler, O. 2011: Zánik Západu. Obrisy morfologie světových dějin. Praha.

v. Schwabenau, J. F. A. 1819: Die ältesten bekannte Slawen und ihre Wohnsitze, Hesperus, ein Nationalblatt für gebildete Leser 1, 55 – 56.

Stella, M. 2007: Darwin, Nietzsche a Haeckel – biosociální úvahy nad civilizací, degenerací a domestikací v Anglii a Německu 1871 – 1919, Kuděj, Časopis pro kulturní dějiny 1-2, 80 – 100.

Stocký, A. 1922: Recenze na knihu Richtungen und Ziele der Vorgeschichtsforschung der Gegenwart, Památky archeologické 33, 189.

Stocký, A. 1922b: Recenze na knihu Die Indogermanen, Ein Abriss, Památky archeologické 33, 189.

Stocký, A. 1930: Recenze na knihu Grundfragen der Urgeschichtsforschung, Stand und Kritik der Forschung über Rassen, Völker und Kulturen in urgeschichtlicher Zeit, Památky archeologické 36, 159 – 160.

Strzygowski, J. 1929: Die altslawische Kunst. Wien.

Taylor, I. 1895: The Origin of the Aryans. An Account of the Prehistoric Ethnology and Civilisation of Europe. London.

Tilak, B. G. 1893: The Orion or the researches into the antiquity of the Vedas. Bombay.

Tilak, B. G. 1903: The Arctic Home in the Vedas. Poona City.

Třeštík, D. 2003: Mýty kmene Čechů (7. - 10. století). Tři studie ke starým pověstem českým. Praha.

Virchow, R. 1872: Ueber Gräberfelder und Burgwälle der Niederlausitz und des überoderischen Gebietes, Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 4, 226 – 237.

Virchow, R. 1882: Zápís ze sezení Společnosti pro antropologii, etnologii a prehistorii v Berlíně dne 15. června 1882, Zeitschrift für Ethnologie 14, 448 - 449.

Wankel, H. 1885: Beitrag zur Geschichte der Slawen in Europa. Olmütz.

Warren, W. F. 1885: Paradise Found. The Cradle of the Human Race at the North Pole. Boston.

Wocel, J. E. 1864: O vzdělanosti slovanského národu v prvotních sídlech jeho, Časopis musea království českého 38, 353 – 370.

Wocel, J. E. 1868: Pravěk země české. Praha.

Wocel, J. E. 1869: Die Bedeutung der Stein- und Bronzealtertümer für die Urgeschichte der Slaven. Praha.

Zeuß, K. 1837: Die Deutschen und die Nachbarstämme. München.